

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK İSLAM EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET

SALİHA GÖRÜK BOTSALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. AHMET YILMAZ

KONYA- 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Saliha GÖRÜK BOTSALI
(İmza)

ÖN SÖZ

Türk edebiyatının tarihî seyri ele alındığında en önemli kısmının İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde oluşturulan ve bugün bizim “Türk İslam Edebiyatı” diye adlandırdığımız dönem olduğu görülmektedir.

Türk İslam edebiyatı zengin ve çeşitli kaynaklara malik olan bir edebiyattır. Bütün dinî ve felsefî konuların yanında sosyal hayat da tüm yönleriyle bu edebiyatın içinde yer almıştır. Türk İslam edebiyatı şairleri de içinde yaşadıkları âlemi ve bu âlemin ötesine dair düşüncelerini, hissiyatlarını, idraklerini eserlerine aksettirmişlerdir. Bunlardan çalışmamızın konusunu oluşturan dünya ve ahiret kavramları hakkında da şairlerimizin birçok değerli tespitleri bulunmaktadır. Bu tespitler de bizim, içinde yaşadığımız âlemi ve bu âlemin ötesini algılama yönüyle ufkumuzu genişleten, var olma sebebimizi anlamamıza yön veren kıymetli miraslardır. Bu sebeple, Türk İslam edebiyatında dünya ve ahiret bizim çalışmamızın konusunu oluşturmuştur.

Bundan hareketle dünya ve ahiret kavramı birçok yönüyle Türk İslam edebiyatı kaynakları içinde yer almaktadır ve bu kavramlar, konu yelpazesi olarak çeşitli edebî şekillerde görülmektedir. Biz de çalışmamızda, Türk İslam edebiyatının büyük ve önemli bir kısmını oluşturan şiirlerde, dünya ve ahiret kavramlarını ele almaya çalışacağız.

Bu çalışmada öncelikli olarak işe literatür taraması yaparak başladık. Tarama neticesinde bu minvalde bir esere, incelendiği kadarıyla, rastlanamamıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde İslam'ın temel kaynakları olan ayet ve hadislerde “dünya ve ahiret” kavramları ele alınacaktır. Çalışmanın esas bölümüne geçmeden önce bilgilendirici olması açısından oluşturulacak olan bu kısımda fazla detaya girmemeye gayret gösterip; konumuzla doğrudan bağlantılı olan ayet ve hadisleri ortak konu başlıkları şeklinde tasniflendirerek ele alacağız.

İkinci bölümde ise öncelikle geçmişten günümüze Türk dilinin temel kaynakları olan sözlüklerde geçen dünya ve ahiretle ilgili kavramlar tespit edilecektir. Ardından konuyla ilgili motiflerin, yine kültürümüzün önemli unsurlarından biri olan atasözü ve

deyimlerimizdeki örnekleri tespit edilecektir. Bu bölümde yer alması gereken savlara ise Divânü Lûgati't-Türk kısmında değineceğimiz için burada bahsetmemeyi uygun bulduk.

Üçüncü bölüm tezimizin asıl kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümün birinci kısmı ilk yazılı eserlerimizdir. İlk yazılı eserlerimizden Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık incelendiğinde bu eserlerin tamamının tezimizin konusunu içerdiği tespit edilmiştir. Fakat biz çalışmamızda, doğrudan dünya ve ahiretin bahsedildiği kısımları almayı uygun gördük. Bunların da çevirileri aynen alınacaktır. İlk yazılı eserlerimizden olan Divânü Lûgati't-Türk'te ise sadece manzum parçalar incelenecektir. Türk dili açısından önemli bir eser olduğu için ve dilimizin seyrini göstermesi bakımından bu bölümde, eserde geçen örneklerin Eski Türkçe şekilleri de verilecektir.

Üçüncü bölümün ikinci kısmını divan edebiyatı oluşturmaktadır. Türk edebiyatı içerisinde uzun soluklu bir edebiyat dönemi olan ve çeşitli isimlendirmeler yanında daha çok divan edebiyatı adı ile anılan bu dönem, her bakımdan verimli ve parlak bir edebî dönemdir. Dolayısıyla da bu kısımda bizim çalışmamızın konusunu oluşturan dünya ve ahiret hayatına dair çok önemli tespitler bulunmaktadır. Biz bu kısmı oluştururken öncelikli olarak ulaşabildiğimiz divanları tarayarak çalışmamıza başladık. Çalışmamızda konu sınıflandırması yapmayı uygun bulduk. Bu yapılan sınıflandırmalara ise birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Üçüncü bölümün üçüncü kısmını tasavvuf edebiyatı oluşturmaktadır. Bu kısımda, halk edebiyatından ve divan edebiyatından örnekler vermiş şairler incelenecektir. Bu şairler şiirlerinde tasavvufu işledikleri için diğer şairlerden ayrılmaktadırlar. Biz de çalışmamızın bu kısmında şairlerin verdikleri örneklerden yararlanarak tasavvuf edebiyatında dünya ve ahiret anlayışını ortaya koymaya çalışacağız.

Üçüncü bölümün ve çalışmamızın son kısmını halk edebiyatı oluşturmaktadır. Bu kısımda anonim ürünler ve halk edebiyatı şairlerinden bazılarının şiirlerinden örnekler verilecektir. Anonim ürünlerde türler sınıflandırılacaktır.

Bu çalışmamızı yaparken şairlerimizin dünya ve ahiret hayatını nasıl algıladıklarını ve şiirlerinde nasıl yansıttıklarını tespit etmeye çalışacağız. Bu çalışma, "Türk İslam Edebiyatı, milli kültürümüzün İslamiyetle yoğrulması neticesinde ortaya koyulan eserlerden

oluşmaktadır.” tezini 6rneklendirmek maksadını g6derek hazırlanmıştır. En 6nemli amacımız ise T6rk k6lt6r6ne hizmet etmek ve T6rk İşlam Edebiyatı alanına k6çük de olsa katkı sağlamaktır.

Bu 6alışmada bana yardımcı olan herkese ve 6zellikle yardımlarını ve değerli vaktini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Ahmet Yılmaz’a teşekk6rlerimi sunarım.

Saliha G6R6K BOTSALI
Konya- 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Saliha GÖRÜK BOTSALI	Numarası: 044246031004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet YILMAZ	
Tezin Adı		Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret	

ÖZET

Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret adını taşıyan tezimizde, bu sahada bulunan şairlerin dünya ve ahiret hayatına bakış açıları örneklerle ortaya koyulmuştur. Birbirinden farklı gibi ifade edilen dünya ve ahiret aslında iç içe geçmiş kavramlardır.

İslâmiyet'in etkisinde divan edebiyatı, tasavvuf edebiyatı ve halk edebiyatı adları altında üç koldan gelişen ve inanç temelleri aynı olan sanat hareketlerinin hepsinde dünya ve ahirete bakış bir takım nüanslar dışında aynıdır diyebiliriz.

Temel İslamî kaynaklar olan ayet ve hadislerin ışığında ürünler veren şairler, şiirlerinde inançlarını yansıtmışlardır. Halkın ortak duyuş ve düşünüşünün ürünü olarak ortaya çıkan atasözü ve deyimlerde de bakış açısı aynıdır. Türk İslam Edebiyatının ilk yazılı ürünlerinde de dünya ve ahiret hayatını İslamî çerçeveden algılayış vardır. Dünya, ahiretin kazanılmasında bir vasıtaadır. Dünyayı şairler çeşitli benzetmelerle anlatmaya çalışmışlardır. Tezimizin asıl mevzusunu da şairlerin benzetmelerini ortaya koymak teşkil eder.

Anahtar Kelimeler: dünya, ahiret, divan edebiyatı, halk edebiyatı, tasavvuf edebiyatı, ayet, hadis, felek, çarh, ukba.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Saliha GÖRÜK BOTSALI	Numarası: 044246031004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet YILMAZ	
Tezin İngilizce Adı		The World and the Hereafter in Turkish-Islamic Literature	

SUMMARY

In this thesis entitled “The World and the Hereafter in Turkish-Islamic Literature”, perspectives of the poets of the Turkish-Islamic literature about life in this world and hereafter are provided with examples. The world and the hereafter, which are usually reflected as different concepts, are in fact nested with each other.

In all art movements that are under the influence of Islam and developed under three different branches, namely classical Ottoman literature, mystic literature, and folk literature, and that have the same roots of belief, the perspective on the world and the hereafter are almost same with some small nuances.

The poets, who perform their work of art under the light of the fundamental Islamic sources, which are the Qur’an verses and the hadiths, have reflected their beliefs in their works. The same perspective also exists in proverbs and idioms that are products of common thoughts and emotions. Furthermore, the first written pieces of the Turkish-Islamic literature approach the concepts of the world and the hereafter from an Islamic point of view. The world is a means for obtaining hereafter. The poets have tried to explain the world with various metaphors. The main subject of this thesis is to present the metaphors used by these poets.

Keywords: World, hereafter, classical Ottoman literature, folk literature, mystic literature, verse, hadith, fate, destiny, afterlife

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM KAYNAKLARINDA DÜNYA VE AHİRET

1.1. KUR'AN-I KERİM'DE DÜNYA ve AHİRET	3
1.2. HADİSLERDE DÜNYA VE AHİRET	10

İKİNCİ BÖLÜM

LÜGATLARDA, ATASÖZLERİNDE, DEYİMLERDE DÜNYA VE AHİRET

2.1. LÜGATLARDA DÜNYA VE AHİRET	15
2.1.1 Lügatlarda Dünya	15
2.1.2 Lügatlarda Ahiret:.....	18
2.2. ATASÖZLERİ, DEYİMLERDE DÜNYA VE AHİRET	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İSLAM EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET

3.1. İLK YAZILI ESERLERİMİZDE DÜNYA VE AHİRET	28
3.1.1 KUTADGU BİLİG	28
3.1.2 DİVANU LÜGÂTİ'T-TÜRK	42
3.1.3 ATABETÜ'L-HAKAYIK.....	49

3.2. DÎVÂN EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET	52
3.3. TASAVVUF EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET	63
3.4. HALK EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET	73
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
a.s.	Aleyhisselam
b.	Bin
bk.	Bakınız
C	Cilt
Cad.	Cadde
ev.	Çeviren
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
hzl.	Hazırlayan, hazırlayanlar
Hız.	Hazret
Prof.	Profesör
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri, ve başkaları
Yay.	Yayın, Yayınları
Yrd. Doç.	Yardımcı Doçent
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı

GİRİŞ

Abd, ibadet, ubûdiyyet, bende, köle gibi kavramlarla ifade edilen kulluk, Allah'a teslim olmak ve itaat etmektir.

Bir başka tarifle, insanın bütün varlığı ile yalnız Allah rızası için yapılan şuurlu bir itaat ve yakınlaşmadır.

Yaratılmış olmanın sırrı kulluktur. Kulluğu idrak edebilmek için öncelikli olarak “Âmentü” yü kavramak gerekir. İyi bir kul olmanın şartı; niçin yaratıldığını, peygamberlerin ve kitapların ne maksatla gönderildiğini, dünya ve ahiretin, cennet ve cehennemin, kıyametin ve amel defterinin neden var olduğunu anlayabilmektir. Kısaca kulluk, Allah'ın emirlerine uyup, yasaklarından sakınmaktır.

Kulluk, her insanın yaratılış ve fitratının gereğidir. Her insan ibadet ihtiyacı hisseder. Bazı insanlar sapıklığa düşerek bu ihtiyacını Allah'ın dışındakilere yöneltirler. Bu şekilde fitrata ters düşüp şirke girmiş olurlar.

Kul ve kulluk kelimeleri, mana itibariyle teslimiyet ve itaat anlayışından başka şefkat, merhamet ve himaye anlamlarına da gelmektedir. İnsan bütün samimiyeti ve tevazuu ile yaratanını bilir, ona yönelir ve ona sığınma ihtiyacı hissederse, yaratan da onu koruması altına alır ve ona merhamet eder. Allah'ın “ kulum” diye hitabına mazhar olmak için hangi eylem ve davranışların kulluk sınırları içinde, hangi davranışların kulluk sınırları dışında olduğunu bilmek gerekmektedir. Allah'a kul olma bilincini bizlere yaşadığı hayatla en güzel şekilde gösteren ise Allah'ın Resulüdür.

Kulluk: Allah'ı sevme iddiasının ispatıdır. İnsan ruhu, yalnız Allah'a ibadet ederek yani, sadece ona kul olarak ona itaat ederek, hayatını O'nun rızasına uygun yaşayarak ve onun Resulünü örnek alarak huzura kavuşur. Aksi halde insan, maddi yönde ne kadar yüksek seviyede olursa olsun, Allah'a ibadet etmediği müddetçe asla gerçek mutluluğu bulamayacaktır.

İbadet (kulluk) yapan, Allah'a bağlandığı için şereflenir. Allah Teâlâ, resulü Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, makamların en şerefli olan "risâlet" makamında "abd/kul" kelimesi ile isimlendirmiştir. O yüzden şehâdet kelimesinde bile "resul" kelimesinden de önce; daha önemli ve daha şerefli olduğu için "abduhu: O'nun kulu" ifadesi kullanılır. Çünkü risalet, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) diğer insanlara yönelik ilişki ve görevini ifade ederken; "abd/kul" ifadesi, onun Rabbiyle ilişkisini ve bağı anlamlandırır. Allah'la irtibatın, diğer insanlarla ilişkiden daha şerefli olduğu da açıktır.

Türk İslam Edebiyatı, milli kültürümüzün İslamiyetle yoğrulması neticesinde ortaya koyulan eserlerden oluşmaktadır. Türk İslâm Edebiyatı şâirleri de kulluk bilinciyle dünya ve ahiret hayatını şiirlerinde yorumlamışlardır. Dünya hayatındaki iyi bir kul olma bilincinin ahiret hayatımızı belirlemede etkili olduğunu vurgulamışlardır.

Gerek İslamî kuralların gerekse tasavvufun etkisi ile oluşmuş olan dünya ve ahiret hayatına dair şairlerin görüşleri ve hissiyatları, özel bir şekil almıştır. Bu oluşan şekille birlikte Münacat, naat, tevhit gibi türler ile şairler kulluk anlayışlarını sergilemişlerdir.

Şairler, varoluş sırrını idrak etmeye çalışmışlar ve bunu da eserleri ile ortaya koymuşlardır. Şairlere göre dünya kötü değildir. Kötü olan, dünyanın göz kamaştırıcı metana takılıp, onun kölesi olup, ahireti unutmaktır. Allah'ın yarattığı güzellikleri idrak edebilmektir. Kısaca iyi bir kul olabilmenin sırrına ermektir.

İşte şairler, kulluk bilinciyle bir parça da olsa dünyayı ve varlık sırrını anlayabilmiş kimselerdir. Biz de onların penceresinden dünya ve ahiret hayatına bakmak üzere bu çalışmayı hazırladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM KAYNAKLARINDA DÜNYA VE AHİRET

1.1. KUR'AN-I KERİM'DE DÜNYA ve AHİRET

İslam'da, bu dünya ve ahiret arasında bir ayrım yoktur. Bu iki kavram, birbirinin tamamlayıcısıdır. Kur'an'da dünya, kısa ve geçici; ahiret ise uzun ve ebedi anlamına gelir. Bu dünyadaki yaşam, asla değersiz olarak telakki edilmemiştir.

Kur'an'da 'dünya' kelimesi el-hayâtü'd-dünya' terkihi ile birlikte 115 defa geçmektedir. Dünya kelimesinin mukâbili olan ahiretin de aynı sayıda geçmiş olması, üzerinde durulmaya değer bir konudur. Dünya ve ahiret kavramları arasında bu sayısal denklik, hiç kuşkusuz bize her türlü ifrât ve tefritten uzak bir dengeyi çağrıştırmaktadır. Bu âyetlerde dünyâ, âhiretin karşılığı olarak kullanıldığı gibi, ayrıca, insanın doğumundan ölümüne, kısaca yaşadığı hayat ve bu hayatta meydana gelen olayların yaşandığı mekanı isimlendirmek bağlamında 'arz/yer' anlamında da kullanılmıştır. Çünkü ahiret, insanların ölümden sonraki yaşayacakları ebedî hayat olurken, dünya ise, ahiret öncesi yaşadıkları mekanın adıdır.¹

Elmalılı'nın çok güzel ifadesiyle, dünya denilen o fâni hayat, müşterisini aldatan metâ-ı gurûrdan başka hiçbir şey değildir. Serap gibi parıldar, bulut gibi geçer gider. Metâ satılık kumaş ve kullanacak âlât ve edevât veya gerek alât-ü edevât, gerek emval ve gerek saire ale'l-ıtlak medarı intifa olan az çok lüzumlu şey manâlarına gelir ki lisanımızda matah dediğimiz zaman bu üçüncü manâyı kastederiz. Gurur (ğurûr) aldanmak demek olduğu gibi ğârrın cem'i olarak aldatıcılar demek de olabilir. Metâ-ı gurûr müşteriyi kandırmak için allanıp pullanarak hoş gösterilen ve alındıktan sonra aşağılık olduğu anlaşılan metâ demektir. İşte dünya hayatı budur. Bunun müşterisi olanlar, bütün nazar ve ümidini buna dikenler, ne saadet görülecekse burada görülecek zannedenler aldanmış olurlar.²

¹ Doç. Dr. Ramazan Altıntaş, İslamî Anlayışa Göre "el-Hayâtü'd-Dünyâ" Kavramını Yorumlama Biçimleri, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VII / 1, s. 129-159, Haziran-2003, Sivas.

² Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, C. II, İstanbul, s. 1246.

Kur'an'da, hayatın dünya boyutunun aldaticılığı, değersizliği, geçiciliği vb. Vasıflarla anılması dünyanın, hayat boyutunun önemsizliğini ifade etmemektedir. Dikkat çekilen husus, bu boyutun kalıcı olduğu zannedilerek, sınırı aşma, taşkınlık, haksızlık ve ölçüsüz davranışlar sergilenerek, sorumluluğun ve insanının yapıp etmeleri hakkında vereceği hesabın unutulmamasıdır.

Ahret Kur'an'a göre, insanın ölümünün arkasından gelen, ebedî, sonu olmayan hayat boyutudur. Ahiret hayatı, dünya boyutu gibi geçicilik, aldaticılık, sınırlılık gibi niteliklerden uzak, sürekli ve kalıcı hayat boyutudur. Bu boyut artık insan için son duraktır. O halde nefis, dünya boyutunda eylemlerini gerçekleştirirken, bu boyutu dikkate almak durumundadır. Bu açıdan ahiret boyutu, insan hayatının her iki aşamasında da son derece önemlidir.³

Sonuç olarak; Kur'an-ı Kerim'de; insanoğlunun dünyayı anlamasına, algılamasına ve dünyaya hangi nazarla bakması gerektiğine; dünya hayatından başka ebedî hayat olan ahiret hayatının var olduğuna; dünyanın ahirette elde edeceklerimizi belirlediğimiz yer olduğuna ışık tutacak tarzda pek çok ayet bulunmaktadır. Bunun yanı sıra imanın temel şartlarından birisi de ahiret hayatına imandır. Şairlerimiz şiirlerinde ayetlerin ekseninde dünya ve ahiret hayatını yorumlamışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de dünya ve ahiret hayatına dair ayetlerden bazıları şunlardır;

1. Kur'an-ı Kerim'e göre hayat, dünya ve ahiret hayatı olmak üzere iki kısımdır. Dünya ilk hayat ahiret ise son hayattır. Bu manada pek çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

“ İşte azıp da dünya hayatını tercih edenin varacağı yer, şüphesiz cehennemdir.”⁴

“ Ama sizler, dünyâ hayatını tercih ediyorsunuz.”⁵

“ İşte onlar âhirete karşı dünyâ hayatını satın almış olanlardır.”⁶

³ Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk Yavuz, Kur'an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI (2006), sayı: 3.

⁴ Nâziât 79/37-39

⁵ A'lâ 87/16.

⁶ Bakara 2/86

“Dünyâ hayatıyla öğünenler bilsinler ki, dünyadaki hayat, âhiret hayatının yanında sadece bir geçimlikten (metâ') ibarettir.”⁷

“Onlar ki, bize kavuşmayı ummazlar, dünyâ hayatından hoşnut olarak ona bağlanırlar.”⁸

“Andolsun ki onları insanlardan şirk koşanlardan daha çok (dünyâ) hayatına düşkün bulacaksın.”⁹

“Siz dünyanın geçici malını (araza'd-dünyâ) istiyorsunuz. Oysa Allah (sizin için) ahireti istiyor.”¹⁰

2. Ebedî olan hayat, ahiret hayatıdır. Ve burası dünya hayatından daha hayırlıdır.

“Asıl hayat, ahiret yurdundaki (gerçek) hayattır. Keşki bilseler!”¹¹

“O halde geçici dünya hayatını, ebedî ahiret hayatı karşılığında satacak olanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Her kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, her iki durumda da biz ona yarın pek büyük bir mükafat vereceğiz.”¹²

“Kâfirlerden bir kısmına, onları sınamak için dünya hayatının zineti olarak verdiğimiz ve onunla kendilerini geçindirdiğimiz şeye (mal ve saltanata) sakın rağbetle bakma. Rabbinin (ahiretteki) rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.”¹³

“Ahiret senin için dünyadan iyi olacaktır.”¹⁴

⁷ Ra'd 13/26

⁸ Yunus 10/7

⁹ Bakara 2/96

¹⁰ Enfâl 8/67

¹¹ Ankebût 29/64

¹² Nisa 4/74

¹³ Taha 20/131

¹⁴ Duha 93/4

3. Dünya ahiretin tarlasıdır. Dünya ahiretin mukabilidir. Burada yapılan eylemlerin karşılığı ahirette görülecektir.

“Dünyada iyilik yapanlara âhirette iyilik vardır.”¹⁵

“İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz..”¹⁶

“O, hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı.”¹⁷

4. Dünya hayatı, ahiret hayatına nisbetle, oyun ve eğlenme yeridir.

“Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu, tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Ahirette ise çetin bir azab; Allah'tan mağfiret ve rıza vardır. Dünya hayatı, aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir.”¹⁸

“Dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?”¹⁹

“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder kötülükten sakınırsanız, Allah size mükâfatınızı verir.”²⁰

5. Dünya hayatı aldatıcıdır.

“Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz olarak verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı zevkten başka birşey değildir.”²¹

¹⁵ Nahl 16/30

¹⁶ Kasas 28/83

¹⁷ Mülk 67/2

¹⁸ Hadid 57/20

¹⁹ En'am 6/32

²⁰ Muhammed 47/36

²¹ Al-i İmran 3/185

“Ey insanlar! Haberiniz olsun ki, Allah'ın vaadi muhakkak haktır. Sakın bu dünya hayatı sizi aldatmasın, sakın o aldatıcı şeytan sizi, Allah hakkında da aldatmasın.”²²

“Onlar ki, dinlerini bir eğlence ve oyun yerine koydular ve dünya hayatı kendilerini aldattı.”²³

“Dünya hayatı sizi aldatmasın, sakın o çok aldatıcı şeytan sizi Allah'ın affına güvendirerek aldatmasın.”²⁴

6. Dünya hayatı kısa ve azdır.

“Allah'ın onları haşredip toplayacağı günde, sanki onlar dünyada gündüz bir parça kalmışlar da aralarında tanışmışlar gibi olacak.”²⁵

“Siz dünyada sadece on(gün) kaldınız’ diye kendi aralarında gizli gizli konuşurlar. Aralarında ne konuşacaklarını biz çok iyi biliriz. Görüşü en üstün olan: ‘Ancak bir gün kaldınız’ diyecektir.”²⁶

“ Kıyamet kopacağı gün günahkarlar dünyada bir saatten fazla durmadıklarına yemin ederler. Onlar önceden de böyle haktan çevriliyorlardı.”²⁷

“Onlar o kıyameti görecekları gün sanki dünyada bir akşam veya kuşluğundan başka durmamışa dönecekler.”²⁸

7. Dünya hayatı geçici ve önemsizdir.

“Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama bâkî kalacak yararlı işler, sevap olarak da, emel olarak da , Rabbinin katında daha hayırlıdır.”²⁹

²² Fâtır 35/5

²³ A'raf 7/51

²⁴ Lokman 31/33

²⁵ Yunus 10/45

²⁶ Taha 20/103-104

²⁷ Rum 30/55

²⁸ Nazi'at 79/46

²⁹ Kehf 18/46

“Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak geçici bir menfaatten ibarettir. Ahiret ise durulacak karar yurdudur.”³⁰

“Ey Muhammed! Sen onlara dünya hayatının misalini ver. Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkileri (her renk ve çiçekten) birbirine karışmış, nihayet bir çöp kırıntısı olmuştur. Rüzgarlar onu savurur gider. Allah her şeye muktedirdir.”³¹

“Dünyadaki zevkler çabuk biter. Sonra dönüşleri bize olacaktır. Daha sonra da inkâr ettiklerinden dolayı o çetin azabı biz onlara tattıracağız.”³²

8. Dünya, sınırlı bir zaman diliminde faydalanılacak geçimlidir. Yani meta ve dünyalık diye nitelendirilenlerdir.

“Dünya hayatı ile övünenler bilsinler ki, dünyadaki hayat ahiret yanında sadece bir geçimlikten ibarettir.”³³

“Kim dünya nimetini isterse, bilsin ki dünya ve ahiret nimeti Allah katındadır.”³⁴

“İnsanlara kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler kabilinden aşırı sevgiyle bağlanılan şeyler çok süslü gösterilmiştir. Halbuki bunlar dünya hayatının geçici faydalarını sağlayan şeylerdir. Oysa varılacak yerin (ebedî hayatın) bütün güzellikleri Allah katındadır.”³⁵

“Size verilen herhangi bir şey sadece dünya hayatının geçici bir menfaatidir. Allah katında bulunanlar ise iman edip sadece Rablerine güvenen kimseler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”³⁶

³⁰ Mümin 40/39

³¹ Kehf 18/45

³² Yunus 10/70

³³ Ra'd 13/26-En'âm 6/32

³⁴ Nisa 4/134

³⁵ Al-i İmran 3/15

³⁶ Şura 42/36

“Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi?”³⁷

9. Dünya hayatını ahiret hayatına tercih edenler kınanmıştır. Çünkü burada ahrete rağmen tercih etme vardır.

“Dünyâ hayatını âhirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya, işte onlar uzak bir sapıklık içindedir”³⁸

“Fakat siz (ey insanlar!) âhiret daha hayırlı ve daha devamlı olduğu halde dünyâ hayatını tercih ediyorsunuz.”³⁹

“Onun için bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyenlerden yüz çevir.”⁴⁰

“Artık her kim azgınlık etmiş, Ve dünya hayatını tercih etmişse, Kuşkusuz onun varacağı yer cehennemdir.”⁴¹

“Bunlar ahireti, dünya hayatına satmış kimselerdir. Onun için bunlardan azap hafifletilmez ve kendilerine bir yerden yardım da gelmez.”⁴²

“Hayır, siz peşin olanı (dünyayı) seviyorsunuz da Ahireti bırakıyorsunuz.”⁴³

“Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatına razı mı oldunuz? Fakat dünya hayatının zevki ahiretin yanında ancak pek az birşeydir.”⁴⁴

10. Ahirete iman etmeyenleri çetin bir azap beklemektedir. İman edenler ise mükafatlandırılacaklardır.

³⁷ Kasas 28/60

³⁸ İbrahim 14/3

³⁹ A'lâ 87/16-17

⁴⁰ Necm 53/29

⁴¹ Nazi'at 79/37-38-39

⁴² Bakara 2/86

⁴³ Kıyamet 75/20-21

⁴⁴ Tevbe 9/38

“ Âyetlerimizi ve ahiretteki karşılaşmayı inkâr edenlerin amelleri hepten boşa gitmiştir. Çekecekleri ceza kendi yaptıklarından başkası mı olacaktır?”⁴⁵

“ Şüphesiz biz, ahirete inanmayanların işlerini kendilerine süslü gösterdik de onlar ilerisini göremezler, kalpleri körelmiştir. İşte bunlar, kendileri için oldukça ağır bir azab bulunan kimselerdir, ahirette en çok ziyana uğrayacaklar da onlardır.”⁴⁶

“Bir de ahirete iman etmeyenlerin kalpleri, o yaldızlı söze kansın, ondan hoşlansın ve işledikleri suçları işlemeye devam etsinler diye böyle yaparlar.”⁴⁷

“Ahirete inanmayanlara da can yakıcı bir azab hazırlamışızdır.”⁴⁸

“Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, hayır işlerinde de birbirleriyle yarışırırlar. İşte onlar iyi insanlardandır.”⁴⁹

“Şüphe yok ki, iman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabûiler, bunlardan her kim Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerse elbette Rabpleri katında bunların ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur, bunlar mahzun da olacak değillerdir.”⁵⁰

“Onlar, Allah'a ve ahiret gününe iman edenlerdir. İşte onlara büyük bir mükafat vereceğiz.”⁵¹

1.2. HADİSLERDE DÜNYA VE AHİRET

Hadisin terim anlamı, Hz. Peygamber'in sözü, fiili, ashabının yaptığını görüp de reddetmediği davranışlar (takrir) ve onun yaratılışı veya huyu ile ilgili her türlü bilgi demektir. Hadis, Hz. Peygamber'i dinleyen sahabîden başlayarak onu rivayet edenlerin

⁴⁵ A'raf 7/ 147

⁴⁶ Neml 27/ 4-5

⁴⁷ En'am 6/ 113

⁴⁸ İsra 17/10

⁴⁹ Al-i İmran 3/114

⁵⁰ Bakara 2/62

⁵¹ Nisa 4/162

adlarının yazılı olduğu sened ile Hz. Peygamber'in söz, fiil veya takrîrinin yazıldığı metinden meydana gelir. Yani hadis deyince, sened ve metinden oluşan bir yazılı yapı anlaşılır.

Terim olarak sünnet, söz, fiil ve takrirleri ile Hz. Peygamber'in İslam'ı yaşayarak yorumlaması demektir. Bu anlamda sünnet, hadisten daha kapsamlıdır.⁵²

Kur'an-ı Kerim İslam inancının temel kaynağıdır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetleri ile açıklığa kavuşturulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bizzat uygulamalarıyla dünya ve ahiret hayatına dair bilmemiz gerekenleri de kavrama imkanı bulmaktayız.

Dünya ve Ahiret hayatı ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen pek çok hadis-i şerif bulunmaktadır. Kaynaklarda yer alan hadis-i şeriflerden dünya ve ahiret hayatı ile ilgili olanlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

1- Dünyayı sevmek ve ona bağlanmak insanı gaflete düşürür.

*“ Dünyaya sevgisi her çeşit hatalı davranışın başıdır. Bir şeye karşı olan sevgin seni kör ve sağır yapar. ”*⁵³

2- Dünya değersiz bir metadır.

*“ Eğer dünya, Allah'ın yanında sivrisineğin kanadı kadar değer taşıyorsa, tek bir kâfire ondan bir yudum su içirmezdi. ”*⁵⁴

*“Dünya bir meta'dır. ”*⁵⁵

*“Allah'ı ananlar ile onları dost edinenler, alimler ve ilim taleb edenler hariç dünya ve içindekiler melundur (lanetlenmiştir) ”*⁵⁶

⁵² T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir Tire Eğitim Merkezi Müdürlüğü'nün www.diyantireegitim.gov.tr adresinden 27. 01. 2010 tarihinde alınmıştır.

⁵³ Beyhakî, Şuabü'ül İman, K. Sitte, 7/242.

⁵⁴ İbni Mace, Zühd/ 11, Hadis no: 4110, 2/1377. Tirmizî, Zühd/13, Hadis no: 2321, 4/560.

⁵⁵ Müslim ve Nesâî, Nikah/4087

⁵⁶ Tirmizî, Âdâb/7975

3- Ahiret hayatını istemek, dünya hayatını istemektten daha hayırlıdır.

“ Kim dünyaya çok önem verirse, Allah (c.c.) onun işini dağıtır (zorlaştırır). İki gözünüün arasına fakirliği (aç gözlülüğü) koyar. (Halbuki) dünyadan ona ulaşacak olan kendisi için yazulandan başkası olamaz. Kimin de niyeti ahiret (i kazanma) ise Allah (c.c.) onun işini toparlar (kolaylaştırır). Onun kalbine zenginliği koyar. Ona dünyadan da ihtiyaç duyduğu şey ulaşır.”⁵⁷

4- Dünya hayatı geçici ve kısa sürelidir.

“Dünyayı ben neyleyeyim? Benim dünya, ile ilgim, bir ağacın altında oturup dinlendikten sonra kalkıp orayı terkeden bir süvarinin durumu gibidir.”⁵⁸

“Dünyada sanki bir yabancı ya da bir yolcu imişsin gibi ol!”⁵⁹

“Dünya âhirete nazaran bu parmağı -bunu söylerken parmağını gösterdi- denize sokmak gibi bir şeydir. Biriniz o parmağın denizden ne kadar ıslanarak çıkabileceğine bir baksın.”⁶⁰

“Dikkat edin! Dünyanın geçirdiği ömre nazaran geri kalan ömrü, şu günümüzün geçen zamanına nazaran geri kalan zamanı kadardır.”⁶¹

5- Dünya ve ahiret dengesi kurulmalıdır.

“ Ey Rabbimiz! Sen bize dünyada da, âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru!”⁶²

⁵⁷ İbni Mace, Zühd/1, Hadis no: 4104, 2/1378

⁵⁸ Tirmizî, Âdâb/7978.

⁵⁹ Buhârî, Tirmizî, Zühd/9653.

⁶⁰ Müslim, Tirmizî, Âdâb/7980.

⁶¹ Tirmizî, Âdâb/7992.

⁶² Ebû Dâvud, Hacc/3427.

6- Dünya malına rağbet etmek doğru değildir.

*“Dünyaya rağbet edip mülk edinmeyin!”*⁶³

7- Dünyadaki amellerin ahirette karşılığı verilecektir.

*“Dünya mü’minin zindanı, kâfirin cennetidir.”*⁶⁴

*“Ölümü görüp de inandığı halde rahat olan kişiye şaşarım. Cehennem var olduğunu bilip de gülene şaşarım. Dünyanın içinde yaşayanlarla beraber değiştiğini görüp de tatmin olan kişiye de şaşarım. Kadere inanıp da sonra (yorulup) durana şaşarım. Hesaba inanıp (gereğince) amel etmeyene de şaşarım.”*⁶⁵

*“Kim dünyada bir kulun ayıbını Örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter.”*⁶⁶

7- Ahiret hayatının başlangıcını oluşturan kıyamete dair almetler olacaktır.

*“Güneş battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Battığı yerden doğduğu zaman, bütün insanlar toptan iman edeceklerdir. Fakat evvelden iman etmeyen yahut imanından hiçbir hayır kazanmayan hiç kimseye o günkü iman fayda vermeyecektir.”*⁶⁷

8- Ahiret hayatında yaşanacaklara dair hadis.

*“Sizden biriniz öldüğü vakit sabah akşam, kalacağı yer kendisine gösterilir: Eğer cennet ehlinde ise cennet, cehennem ehlinde ise cehennem. Ona: İşte kıyamet günü tekrar dirilinceye kadar yerin budur, denir.”*⁶⁸

⁶³ Tirmizî, Âdâb/7968.

⁶⁴ Müslim, Tirmizî, Âdâb/7976.

⁶⁵ Rezîn, Tefsir/7316.

⁶⁶ Müslim, Âdâb/8074.

⁶⁷ Müslim, “Kitabu’l- iman”, I, 137.

⁶⁸ Buhârî, “Kitâbu’l- cenâiz”, II, 103.

“İnsanın kuyruk sokumu kemiği (acbü’z-zeneb) dışındaki her şeyi, ölümünden sonra çürüyüp yok olacaktır. Kıyamet günü tekrar diriltme bu çürümeyen parçadan olacaktır.”⁶⁹

9- Ahiretin ilk durağı kabir hayatıdır.

“Kabir, ahiret duraklarının ilkidir. Bir kimse eğer o duraktan kurtulursa sonraki durakları daha kolay geçer. Kurtulamazsa, sonrakileri geçmek daha zor olacaktır.”⁷⁰

10- Cennet ve cehennem özellikleri.

“Cennet, mekârih (Nefse hoş gelmeyen şeyler) ile kuşatılmıştır; cehennemde nefsin hoşlandığı şehvetlerle sarılmıştır.”⁷¹

“Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: Salih kullarım için ben, cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insanın kalbinden bile geçmeyen nice nimetler hazırladım.”⁷²

⁶⁹ Buhârî, “Tefsir”, 39/3; Müslim, “Fiten”, 141,142.

⁷⁰ Tirmîzî, “Zühd”, 5; İbn Mace, “Zühd”, 32.

⁷¹ Müslim, “Kitabu’l- cenne”, IV, 217

⁷² Buhârî, “Tefsir”, 32; Müslim, “Cennet”, 1; Tirmîzî, “Tefsir”, 32.

İKİNCİ BÖLÜM

LÜGATLARDA, ATASÖZLERİNDE, DEYİMLERDE DÜNYA VE AHİRET

2.1. LÜGATLARDA DÜNYA VE AHİRET

2.1.1 Lügatlarda Dünya

Lügatlarda dünya şu şekilde geçmektedir; Bulduğumuz küre-i arz ki ahiret mukabilidir. Bu âleme sebep itlâk-ı ahirete yakın olduğu içindir veya semadan ilhak bulunduğu mübeyyendir.⁷³ Âlem, ahirete nisbetle şimdi yaşadığımız âlem, kâinat. Semavât ve sair ecrâm-ı semaviyeye nisbetle küre-i arz. Dünyada yaşamak için iktizâ eden şeyler, servet, mal mülk.⁷⁴ Veya Ölümden önce olan her şey. İslâmiyet'e uymaya mâni olan her şey. Allahü teâlânın haram (yasak) ettikleri ile Resûlullah efendimizin mekrûh dediği şeyler.⁷⁵ Ayrıca; El gün, herkes; var olan her şeyin tümü; yeryüzünde yaşayan insanlar topluluğu, insanlık; dış yaşam, çevre, ortam; inançları, uygarlıkları, yaşayışları bir olan ülkeler ya da insanlar bütünü; işleri, uğraşları bir olanlar; duygu, düşünce, görüş, anlayış ve imge yaşamı⁷⁶dır. Kısaca ma-sivâdır. Yani Allah'tan gayrisidir.

Dünya kavramının ıstılah manası ise şu şekildedir; dünyâ kelimesinin yaygın ve meşhur kullanım alanlarından birisi 'denüe' mazi fiilinin 'denâe(t)' kökünden türemiş olmasıdır. Denâet; âdi, aşağılık, bayağılık, rezil ve değersiz gibi anlamlara gelen "hasîs" kelimesinin karşılığıdır. Arapça'da, ahlâkî yönden düşük, alçak anlamındayken, "deniyyün" kelimesinin ise "denâ" kökünden gelip gevşek, zayıf, cimri, sefil, kusurlu, âdi, bayağı anlamlarında olduğu söylenmiştir.

Bir diğer görüşe göre; Arapça'da "dünyâ" kelimesi "d-n-v" kökünden gelen "deniyyun" ya da "d-n-e" kökünden gelen "denûn" sıfatlarının müennes ismi tafdilidir. "Dünüvv" ve "denâve" yakınlık ve yakın olmak demektir. "Denue" mazi fiilinin mastarı

⁷³ Dr. Hüseyin Remzi, Lügat-ı Remzî, C. I, Matbaa-yı Hüseyin Remzi, İstanbul-Beyazıt, 1305.

⁷⁴ Şemsettin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yay., 7. Baskı, İstanbul, 1996.

⁷⁵ Dîmî Terimler Sözlüğü, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., C. 1, İstanbul, s. 89.

⁷⁶ Ali Püsküllüoğlu, Türkçe Sözlük, Doğan Kitapçılık, 2. Baskı, Ekim 1999, s. 511.

“denâe” şeklinde gelir. Bu kavramsal tahlile göre yaşadığımız âleme dünyâ denilmesinin sebebi, onun âhirete oranla bize daha yakın olmasıdır. Bu yakın olan hayatın arkasından gelecek olan hayata ‘sonraki hayat’ anlamında âhîret hayatı ismi verilmiştir. Dünyâ ve âhîret kelimelerinin sözlük anlamları düşünülürse, burada yapılan ayrımın dünyâ ve âhîret hayatlarının öncelik ve sonralık tespitine yönelik olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Görüldüğü gibi, ‘dünyâ’ kelimesi bizzat ya da hüküm ile zaman ve yer açısından yakına gelmek, aşağı çekmek anlamına gelen ‘dünüvv-denâvet’ kökünden türemiş olup en yakın anlamındaki ‘ednâ’ ism-i tafdilinin müennesidir. Arapça gramer kaidelerine göre ister dünyâ kelimesi, yakın ya da kısa olmak anlamına gelen “dünüvv/denâvet”, isterse, ahlâkî anlamdaki alçaklığı ifade eden “denâet” mastarından türemiş olsun, neticede dişilik (müenneslik) ifade eden bir sıfattır. Dünya kelimesinin temel ve hakîkî anlamı ‘yakın olmak’tır. Burada bir hususu hatırlatmak gerekmektedir. Her ne kadar dünyâ kelimesinin anlamlarından birisi ‘yakın hayat’ anlamı taşıyorsa da Türkçe’de ‘yakın hayat’ kavramı pek kullanılmamaktadır. Bu sebeple, ‘yakın hayat’ yerine ‘kısa hayat’ manası tercih edilebilir. Zira, âhîret hayatı için Türkçe’de “uzak hayat” denmeyip, “uzun, ebedî hayat’ tabirleri kullanılmaktadır. Bu mana öznel ve itibari değil, nesnel ve zâtîdir.

Ayrıca Kur’an’da ‘dünyâ’ için “en önce” anlamında “el-ûlâ” (Kasas 28/70; Necm 53/25; Mâide 5/108; Leyl 92/13; Duhâ 93/4) ile “çabucak/peşinen gelen kısa hayat” anlamında “el-âcile” (İsrâ 17/18; Kıyâme 25/20; İnsân 76/27) kelimeleri kullanılmıştır. Bu her iki mana da ahirete nispetle bir anlam taşımaktadır.

Arz kelimesi, yeryüzünün coğrafi ve jeolojik yönünü, dünya ise, hayat veya insan hayatı ile ilgili yönünü temsil etmektedir. Bu nedenledir ki dünya, hayat kelimesiyle birlikte kullanılmış (el-hayâtü’-d-dünyâ yahut ed-dâru’-d-dünyâ) ve ahiret (ed-dâru’-l-âhire) kavramının mukabili olarak zikredilmiştir. Nitekim ölümden önceki herşeye dünyâ, ölümden sonraki herşeye ise, âhîret denilmesi bu yüzdendir.⁷⁷

Tasavvuf anlayışına göre dünya, insanı Allah’tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren herşey, mal ve menfaat, itibar, mevkî, hırs, şan ve şöhret⁷⁸’tir.

⁷⁷ Doç. Dr. Ramazan Altıntaş, a.g. m.

⁷⁸ Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. , 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. 154.

Dünya sevgisi ile âhiretin birlikte yürümeyeceği, yani bir koltuğa iki karpuz sığdırmanın mümkün olmadığı, tasavvufî öğretinin en temel prensiplerinden biridir. Bu yüzdendir ki dünyaya adamakıllı mesafe koymak, seyr-i sülûkun ön koşullarından biri sayılmıştır.⁷⁹

Tasavvufta sıklıkla âlem ifadesi kullanılmıştır. İslâm'a göre âlem, Allah'tan ayırıldır. Tasavvuf ise âlemi, Allah'ın tecellisi, belirtisi olarak göstermiştir. Bunun için insan, âlem-i suğrâ (küçük âlem), Allah ise âlem-i kübrâ (büyük âlem) olarak nitelendirilir. Bazen âlem-i kübrâ'ya insan; âlem-i suğra'ya dünya denildiği de olmaktadır. Tasavvuftaki bu çeşitli yorumlardan başka âlemin, çok çeşitli adlar altında değişik kavramlar şeklinde kullanıldığını görürüz. Sufilere göre varlığın mertebeleri vardır. İlk derece varlık âlemi de denilen âlem-i lâhût veya âlem-i itlâk'tır. Tanrı'nın zuhûra olan meyli ve zâtını bilmesi, ilk tenezzülüdür. Bütün varlıklar bu âlemden önce öz halde, sonra teferruatla tahakkuk eder. Yani Hak âlemi ile halk âlemi arasında bir âlem daha ortaya çıkar. Bu âleme âlem-i ceberrût veya hakikat-ı Muhammediye denir. Bu âlem, varlığın ikinci mertebesi olup kendinden sonra Tanrı sıfatlarının izhar olunduğu sıfatlar âlemini (âlem-i melekût'u) ortaya koyar. Âlem-i melekût'tan da kesret âlemi (âlem-i nâsût) ortaya çıkar ki insan, bu dört âlemi kendisinde toplayan en büyük âlemdir. Buna da âlem-i insan-ı kâmil derler.

Âlem'in yaratılış nedeni peygamberimizdir. Çünkü Allah ona hitaben “ Sen olmasaydın, sen olmasaydın eflâkı yaratmazdım.” buyurmaktadır. Bu bakımdan Hz. Muhammed fâhr-i âlem (âlemin övüncü)dir.⁸⁰

Dünya kelimesi yerine sıklıkla âlem kelimesi kullanılmakla birlikte bu çalışmamız esnasında tespit ettiğimiz diğer kelimeler ise şunlardır; Arûs-i cihân, Aş-ı deh-rûz, Arz, Beyt-ül-ahzân, Cihan, Çarh (çerh), Çâr-gâh, Dâr-ı dünya, Dâr-ı fenâ, Dâr-ı gurûr, Dâr-ı hüzn, Dâr-ı ibtilâ, Dâr-ı şeşder, Dâr-ı şeşper, Dâr-ül emkân, Dâr-ül imtihân, Dehr, Devrân, Devr-i mihnet, Deyr, Evren, Felek, Gerdûn, Hayat, Kâinat, Kühen-deyr, Kühen-gürg, Kühen-harâbât, Rüzgâr, rûy-ı zemîn, Sipenc.

Dünya kelimesi ile ilgili oluşturulan tamlamalardan bazıları ise şu şekildedir; dünya-yi dûn, dünya-dâr, dünya-perest, dünyalık, dünyevî, dünyeviye gibi.

⁷⁹ Doç. Dr. Mustafa Öztürk, Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 [2006], sayı: 16, s. 65-86.

⁸⁰ Doç. Dr. İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

Cihan kelimesiyle oluşturulmuş tamlamalardan bazıları; cihan-ı can, cihan-ı gayb, cihan-ı İslam, cihan-ı âferîn, cihan-ârâ, cihan-bân, cihan-bîn, cihan-cûy, cihan-dâr, cihan-efrûz, cihan-gîr, cihanî vb.

Âlem kelimesiyle de birçok tamlamalar kurulmuştur. Âlem-i anâsır (unsurların âlemi, dünya), âlem-i suğra ve âlem-i asgar (küçük âlem, insan, bazan dünya), âlem-i azamet (en yüksek gök), âlem-i bâki ve âlem-i beka (âhiret), âlem-i berîn (en yüksek âlem), âlem-i berzah (ruhun bedene girmeden önce bulunduğu veya ruhların ölümden sonra kıyamete dek bekleyecekleri yer), âlem-i diğër (âhiret), âlem-i eflâk (gökyüzü), âlem-i kübrâ ve âlem-i ekber (büyük âlem) Allah, bazen insan, âlem-i emr (dünya), âlem-i fakr u fena (yoksulluk ve ölümlülük yurdu, dünya), âlem-i ervâh (ruhlar âlemi), âlem-i esbâb (dünya), âlem-i fanî veya âlem-i fenâ (ölümlülük yurdu, dünya), âlem-i gayb (bilinmeyen âlem, Allah ilmi), âlem-i kevn ü fesâd (oluşum ve bozulum âlemi, dünya), âlem-i kitmân (gizli âlem, Allah ilmi), âlem-i kudsî (kutsal âlem, Allah ilmi), âlem-i menâm ve âlem-i mânâ (mânâ âlemi, Allah ilmi), âlem-i melekût (melekler âlemi) âlem-i misâl (simgeler âlemi, dünya), âlem-i nâsut (insanlık âlemi), âlem-i süflî (aşağılık âlemi, dünya) ve âlem-i şühûd (görünürlük âlemi) terkiblerini bu cümleden sayabiliriz.⁸¹

2.1.2 Lügatlarda Ahiret:

Ahiret; İnsanın ba'de-l-vefata vasl olunacağı âlem.⁸² Öbür dünya, ukbâ, dâr-ül-bekâ.⁸³ Son ikamet mahallî. Allah bütün varlıkları geçici olarak yaratmıştır. Kıyamet koştığı zaman her varlık dünya hayatını terk edecek ve ahiret hayatı başlayacaktır. Bu hayat dünyadaki iyi yahut kötü amellere göre cennet veya cehennem de sürecek olup bundan kaçış yoktur.⁸⁴

Ahiret, ahir kelimesinin dişil şeklidir ki, son, sonra olan demektir. Evvel (ûla)kelimesinin karşıtıdır. Ahiret, kavram olarak, öbür dünya, ölümden sonraki hayat demektir.

⁸¹ A.g.e.

⁸² Dr. Hüseyin Remzi, a.g.e.

⁸³ Şemsettin Sami, a.g.e.

⁸⁴ Doç. Dr. İskender Pala, a.g.e.

Kur'an'da çok sık yer alan bu kavram, bazen 'yevmü'l ahira-ahiret günü', 'darü'l ahira-son yerleşim yeri' şeklinde, ifade edilmektedir.

Dünya hayatı için ilk (ûla), ölümden sonraki hayat için ise 'ahiret (son hayat)' denmiştir. Bu anlamda dünya, yakın ikamet yeri, 'ahiret' ise son ikamet yeridir.

Kur'an, 'ahiret' kavramını sık sık dünya kelimesi ile birlikte kullanmaktadır. Her ikisi arasında sıkı bir ilişki vardır. Ahiret dünya hayatını takip eden, ama ölümsüz bir hayatın adıdır. Bir başka deyişle 'ahiret', dünya hayatının sonuçlarının alınacağı, dünya hayatının değerlendirileceği zamandır. Kelime anlamı yönünden, sonradan gelen olduğu için, insanın ölümüyle başlayan bir hayattır diyebiliriz.

İslâma göre, hayat ölümlle bitmez ve dünya hayatı da sonsuz değildir. Günün birinde tıpkı diğer canlılar gibi dünya hayatının tümü sona erecek, yani kıyamet gerçekleşecektir. Kur'an bir taraftan kıyametin mutlaka olacağını vurgularken, diğer taraftan da bu olaydan sonra başlayacak 'ahiret hayatına' ilişkin sahneleri gözler önüne sermektedir.⁸⁵

Ahiret hayatının gerçekleşmesi dünya nizamının bozulmasından sonra olacaktır. Asıl hayatın ahiret âleminde başlayacağına inananlar için ölüm ebedî varoluş kabul edilir ve ahiret hayatına atılan ilk adımdır. Kabir ise ilk durak yeridir. Kıyametin kopmasına kadar sürecek olan zamana berzah hayatı denir. Ahiret hayatı, kıyametin kopması, hesabın görülmesi ve ebedî hayatın başlaması olmak üzere üç kısımda gerçekleşir.

Ahiret kavramının karşıtlık temelinde yükselen cennet ve cehennem düşüncesi de, bu dünyadan uzakta kalan basit ve değersiz bir düşünce değildir. Aksine, insanın dünyâ hayatı ile temelden ilgilidir. Cennet ve cehennem düşüncesi, terbiye açısından insanın davranışlarını etkileyen ahlâkî değerlerin kaynağıdır. Kur'an'ın âhiret vurgusu çok güçlü olduğu için, dünyâ, değil insanı Allah'tan uzaklaştıran, aksine, gösterge olarak ona daha çok yaklaşımda bir uyarıcı görevini yerine getirmektedir.⁸⁶

Kur'an, Ahiret gününe bir çok isim vermektedir. Ahirete bu kadar ismin verilmesinin sebebi onun pek çok yönüne dikkat çekme ve o gün hakkında daha fazla bilinç vermek

⁸⁵ Hüseyin K. Ece, İslâm'ın Temel Kavramları, Beyan Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 30.

⁸⁶ Doç. Dr. Ramazan Altıntaş, a.g. m.

içindir. Ahretin, ‘yevmü’l kıyame- kıyamet günü’, ‘yevmü’l hesap-hesap günü’ gibi bilinen adlarının yanında bazı isimleri de şunlardır:

- ‘Yevmü’l hurûc’, çıkış günü (Kâf 50/42),
- ‘Yevmü’l ba’as’, diriliş günü (Rûm 30/56),
- ‘Yevmü’l cem’, toplanma, bir araya gelme günü (Şûra 42/7),
- ‘Yevmü’l huld’, sonsuza dek sürecek gün (Kâf 50/34),
- ‘Yevmü’l azife’, yaklaşan gün (Necm53/57; Mü’min 40/39),
- ‘Yevmü’l karar’, devamlı yerleşme günü (Mü’min 40/39),
- ‘Yevmü’l fasl’, kesin karar günü (Mürselat 77/ 13-14; Dûhan 44/40),
- ‘Yevmü’l hasre’, pişmanlık günü (Meryem 19/39),
- ‘Yevmü’l ma’lûm’ bilinen gün (Burûc 85/2),
- ‘Yevmü’t teğâbûn’, aldanma günü (Teğâbûn 64/9),
- ‘es-Sa’a’, saat, an (Şûra 47/7),
- ‘el-Hâkka’, gerçek olan (Hâkka 69/1-3),
- ‘el-Karia’, büyük olay (Hâkka 69/4; Karia 101/1-3-) ve diğerleri.⁸⁷

Ahret’in bir adı da ‘gayb âlemi’dir. Yani insanlar tarafından dünyada iken bilinmesi, idrak edilmesi mümkün olmayan bir şeydir.⁸⁸

Çalışmamız esnasında ahiret kelimesi yerine kullanılan ve ahiret hayatına yönelik tespit edebildiğimiz diğer kavramlar şu şekildedir;

Âhir-zaman: (bu dünya’nın) son gün(ü).

Arasât: mahşer yeri, haşir ve neşir meydanı” mânâlarına gelir.

A’raf: cennetle cehennem arasında bulunan yere denir. A’raf’ta kalacak olanlar.müşrik çocukları, herhangi bir peygamberin tebliğini duymadan ölen insanlar ve iyi ve kötü amelleri eşit olan müminlerdir.

Ba’s: öldükten sonra tekrar dirilmek anlamına gelen ba’s, ahiret hayatının en önemli devrelerinden biridir.

Berzah: ölülerin ruhlarının kıyamete kadar bulunacakları yer.

⁸⁷ Ag.e. s. 31-32.

⁸⁸ A.g.e. s. 32.

Cennet: eşi ve benzeri görülmemiş nimetlerle donatılmış, müminlerin sonsuza kadar yaşayacakları yer.

Cehennem: ahirette günahkâr olan kişilerin gideceği azap yeri.

Dâr-ı ukbâ, dâr-ı ahiret, dâr-ı bekâ, dâr-ı cezâ: ahiret, öbür dünya.

Haşır: ölüleri diriltip mahşere çıkarma, kıyamet.

Kıyâmet: dünyânın sonu, bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman; büyük sıkıntı, belâ, gürültü, patırdı.

Ukbâ: cezâ, ahiret, öbür dünyâ.

Sâat: kıyametin kopacağı an.

Sûr: kıyamette Hz. İsrâfil'in üfleyeceği boru.

Sırat: Cehennemin üzerine kurulmuş yol ya da köprüdür. Bu köprüden herkes geçecektir. İyi ameller işleyenlerin bazıları uçarak bazıları da yavaş yavaş yürüyerek bu köprüden geçeceklerdir. Kötü amel işleyenler ve kâfirler ise bu köprüden geçerken cehenneme düşeceklerdir.

Mahşer: kıyamette ölülerin dirilip toplanacakları yer.

Mizan: İlâhî adalet terazisi.⁸⁹

2.2. ATASÖZLERİ, DEYİMLERDE DÜNYA VE AHİRET

Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş sözler⁹⁰e atasözü denir.

Eski Türkçede Göktürk abidelerinde, Uygurlardan kalma eserlerde XI. asırda Karahanlılar devrinde Doğu Türk ilinde, “söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şey” gibi mânâlara gelen ve “sa-“ filinden türemiş, “sab-sav” kelimesi...

XI. asırda “sav” yanında klasik İslâmî Türk edebiyatının en değerli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig’de Yusuf Hâs Hâcib, “mesel” tâbirini kullanır. Arapçada “masal, mesel” ve çokluğu “emsâl” mânâsından atalarsözü Fars ve Türk yazı dillerine geçtikten

⁸⁹ Ferit Devellioğlu, a.g.e.

⁹⁰ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, Ankara, 1984, s. 36.

sonra “mesel, durûb-i emsâl, darb-ı mesel” şekillerini XX. asır başlarına kadar bu adlarla görmek mümkündür.⁹¹

İnsanların davranış biçimlerini, dünya görüşlerini, töreyi, inancı, hayat tecrübelerini ortaya koyan atasözlerinin en belirgin özelliği, ele alınan konunun az söz kullanılarak, özlü bir şekilde ortaya konulmuş olmasıdır. Atasözünün nesilden nesile geçmesi ve yaşaması, sadece sözün doğru olmasına bağlı değildir. Onun mevcudiyetini sağlayan birtakım faktörler vardır ki, bunların başında da sık sık başvurulan tezat, teşbih ve tenasübün yanı sıra, kelimelerdeki hece ve ses zenginlikleri gelir. Kelime kadrosunu özenle seçilmiş sözler oluşturur.⁹²

Eski çağlardan beri “ıstılah” ve “tâbir” adlarıyla da kullanılmış olan deyimler kısa ve özlü anlatım şekilleridir. Anlatım derinliğine ihtiyaç duyulduğunda kullanılan deyimler anlatıma bir derinlik, canlılık ve söyleyiş güzelliği katarlar.⁹³ Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifâdesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır.⁹⁴

Atasözlerini deyimlerden ayıran özellik, bunların mutlaka bir hüküm anlatmakta oluşudur ki deyimler ancak kullanıldıkları cümlede anlam kazanmaktadırlar.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere gerek atasözleri gerekse deyimler, onları yaratan ve babadan oğula geçiren halkın öz düşüncesini yansıtmaktadır. Bu yüzden atasözlerinin ve deyimlerin tarihi ve kültürel değerlerinden şüphe edilemez. Bu sözler genellikle, onları kullanan insanların hayatlarıyla ilgili bir hikâyeyi, bir olayı ya da bir durumu anlatmaktadır. Öyle ki, toplumdaki adet ve geleneklerin, uzun hayat tecrübelerinin akisleri, insanların olup bitenlerle özdeşleşmiş görüşlerini ifade etmektedir. Bu yüzden insanlar kendi milletlerinin atasözlerini inceleyerek, atalarının duygu ve düşünceleri hakkında bilgi elde edebildiği gibi, onların yaşayış biçimleri hakkında da bilgi sahibi olabilirler. Öyle ki en az üç bin yıllık

⁹¹ Prof. Dr. Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay. , Ankara, 1993, s. 623.

⁹² Dr. Doğan Kaya, Anonim Halk şiiri, Akçağ Yay. , Ankara, 1999, s. 429.

⁹³ Dr. Dilek Erenoğlu, Güvâhî’den Günümüze Atasözleri ve Deyimler, (Bu makale Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezinden alınmıştır.)

⁹⁴ Prof. Dr. Şükrü Elçin, a.g.e. , s. 642.

geçmiş olan Türk dilinin Orta- Asya bozkırlarında doğup Avrupa ortalarına kadar uzanmasında etken olan bazı faktörler inci misali bu atasözlerinde gizli halde duruyor olabilir.⁹⁵

Bütün bu açıklamalar göz önünde tutulduğunda atalarımızın engin tecrübelerinin neticesi olarak dünya ve ahiret hayatına dair de elbette pek çok söyleyecek sözleri olmuştur. Bizler de bu sözlerden ulaşabildiğimiz kaynaklarda yer alan bazılarını aşağıya sıraladık. Atasözlerinin ilk şekli olan savlara ise ‘Divânü Lügati’-Türk’ başlıklı kısımda yer vermeye çalıştık.

- Ahret adamı, onunla lâkırdı olmaz.⁹⁶
- Ahrette şefaet edecek değil ya.⁹⁷
- Ahret Kardeşi.⁹⁸
- Ahrette on parmağı yakasında olmak.⁹⁹
- Ahret suali.
- Ahret yolculuğu.
- Ahreti boylamak.
- Ahretini mamur etmek.¹⁰⁰
- Ahret tarlası.
- Ahrete gitmek.
- Ahrete göndermek.
- Ahretini kazanmak.¹⁰¹
- Cihan bir yana, o bir yana.
- Cihan durdukça dursun.
- Cihan kadar mal, kümes kadar dam.
- Cihan tutuşsa içinde hasırı yok.
- Cihanda bir dertsiz yoktur.
- Cihanda işitilmemiş haber olmaz!

⁹⁵ Bk. Ahmet Yılmaz, XVIII. Yüzyılda Yapılmış Bir Atasözü Derlemesi, Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, Sayı-34, s.176.

⁹⁶Bk. Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. , Millî Kütüphane Genel Müdürlüğünce Hazırlanmıştır, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

⁹⁷ A.g.e.

⁹⁸ Bk. , Arif Hikmet Par, Türkçe Deyimler Sözlüğü, Serhat Yay. , İstanbul.

⁹⁹ A.g.e.

¹⁰⁰ Ali Püsküllüoğlu a.g.e.

¹⁰¹ D.Mehmet Doğan a.g.e.

- Cihanda yar ol, bâr olma.
- Cihanı soydu soğana çevirdi.
- Cihanı yıkan zulümdür, kazma kürek değil.¹⁰²
- Dünya bir gemi, akıl yelkeni, fikir dümeni, kolla kendini, göreyim seni.¹⁰³
- Dünya bir, işin bin.
- Dünya bir yağlı kuyruktur; yiyebilene aşk olsun.¹⁰⁴
- Dünya bol olmuş neye yarar, pabuç dar olduktan sonra.¹⁰⁵
- Dünyada tasasız baş bostan korkuluğunda bulunur.¹⁰⁶
- Dünya dört (kırk) kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan.
- Dünya gençten gence, dinçten dince.
- Dünya iki kapılı handır.¹⁰⁷
- Dünya malı dünyada kalır.¹⁰⁸
- Dünyanın iki başı (ucu) bir (araya)gelmez.¹⁰⁹
- Dünyanın ucu uzun(-dur).¹¹⁰
- Dünya ölümlü, gün akşamlı.¹¹¹
- Dünya (Peygamber) Süleyman'a bile kalmamıştır.¹¹²
- Dünya tükenir, yalan tükenmez.¹¹³
- Dünyayı sel bassa ördeğe vız gelir.¹¹⁴
- Dünyayı umutla yemişler.¹¹⁵
- Dünya âlem.¹¹⁶
- Dünya başına dar olmak (gelmek).¹¹⁷
- Dünya başına yıkılmak.

¹⁰² Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹⁰³ Bk. , Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-1, T.D.K., Devlet Basımevi, İstanbul 1936. Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹⁰⁴ A.g.e.

¹⁰⁵ Ömer Asım Aksoy a.g.e.

¹⁰⁶ Ömer Asım Aksoy a.g.e. , Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren, Atasözlerimiz, Cihan Yay. , Ankara, 1983.

¹⁰⁷ Ömer Asım Aksoy a.g.e.

¹⁰⁸ Ömer Asım Aksoy a.g.e. , M. Ertuğrul Saraçbaşı- İbrahim Minnetoğlu, Örnekli ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü, Minnetoğlu Yay. , Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹⁰⁹ Ömer Asım Aksoy a.g.e.

¹¹⁰ Ömer Asım Aksoy a.g.e. , Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹¹¹ Ömer Asım Aksoy a.g.e. , M. Ertuğrul Saraçbaşı- İbrahim Minnetoğlu a.g.e.

¹¹² Ömer Asım Aksoy a.g.e. , M. Ertuğrul Saraçbaşı- İbrahim Minnetoğlu a.g.e. , Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹¹³ Ömer Asım Aksoy a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹¹⁴ Ömer Asım Aksoy a.g.e. , M. Ertuğrul Saraçbaşı- İbrahim Minnetoğlu a.g.e.

¹¹⁵ Ömer Asım Aksoy a.g.e. , Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹¹⁶ Bk. , Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2, T.D.K., Devlet Basımevi, İstanbul 1936.

¹¹⁷ Ömer Asım Aksoy a.g.e , Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Arif Hikmet Par a.g.e.

- Dünya bir araya gelse.
- Dünyadan (dünyasından) geçmek (el çekmek).
- Dünyadan haberi olmamak.¹¹⁸
- Dünya durdukça durasın.¹¹⁹
- Dünya evine girmek.¹²⁰
- Dünya (gözüne, ona) zindan olmak (görünmek, kesilmek).¹²¹
- Dünya gözüyle.¹²²
- Dünya kadar.¹²³
- Dünya kelamı etmek.¹²⁴
- Dünyalar onun olmak.
- Dünyanın kaç bucak (köşe) olduğunu anlamak (öğrenmek), (Dünyayı anlamak), (Hanya'yı, Konya'yı anlamak).¹²⁵
- Dünyanın öbür ucu.
- Dünyaya gelmek.
- Dünyaya getirmek.
- Dünyaya gözlerini kapamak.
- Dünyaya kazık kakmak.
- Dünyayı anlamak.¹²⁶
- Dünya yıkılsa umurunda değil.¹²⁷
- Dünyayı toz pembe görmek.¹²⁸
- Dünya başına zindan oldu.
- Dünya bir kararda durmaz.
- Dünya evine girmemiş.
- Dünya gözü ile Allah gösterebilirsin.
- Dünya gözüne görünmez oldu.
- Dünya güzeli, dünya düzeni!

¹¹⁸ Ömer Asım Aksoy a.g.e., Arif Hikmet Par a.g.e.

¹¹⁹ Ömer Asım Aksoy a.g.e.

¹²⁰ Ömer Asım Aksoy a.g.e., Arif Hikmet Par a.g.e.

¹²¹ Ömer Asım Aksoy a.g.e., Arif Hikmet Par a.g.e. , Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹²² Ömer Asım Aksoy a.g.e., Arif Hikmet Par a.g.e.

¹²³ Ömer Asım Aksoy a.g.e.

¹²⁴ A.g.e.

¹²⁵ Ömer Asım Aksoy a.g.e., Arif Hikmet Par a.g.e.

¹²⁶ Ömer Asım Aksoy a.g.e.

¹²⁷ Ömer Asım Aksoy a.g.e. , Arif Hikmet Par a.g.e. , Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹²⁸ Ömer Asım Aksoy a.g.e.

- Dünya ile yerin bir farkı varmış.¹²⁹
- Dünya kâfirin cennetidir.¹³⁰
- Dünya karıncalı kütüğe benzer.¹³¹
- Dünya karıncalı kütüğe benzer, gelen bilmez, giden bilmez.¹³²
- Dünya kazan, biz kepçe.
- Dünya kime kalmış ki sana kalacak.
- Dünya küfr ile değil, zulm ile harap olur.¹³³
- Dünya müminlere cehennemdir.¹³⁴
- Dünya rüya gibidir.¹³⁵
- Dünya tamah dünyasıdır.
- Dünya tükenir, düşman tükenmez.
- Dünya üç şey üstünde durur idare, dübara, müdara.¹³⁶
- Dünya ümit dünyasıdır.¹³⁷
- Dünyada Van, ahirette iman.¹³⁸
- Dünya varlığına güvenilmez.¹³⁹
- Dünya yansa kaydında değil.
- Dünya yıkılmış o altında kalmış.
- Dünyada bir eşi yok varsa budur.
- Dünyada dost gibi aziz, ihsan gibi leziz bir şey olmaz.¹⁴⁰
- Dünyada eken ahirette biçer.¹⁴¹
- Dünyada insanın namıdır kalan, kusuru yalandır inan.
- Dünyada mekânsız ahirette imansız.
- Dünyada oğlan uşağı ölmese, kör kız da ere gider.¹⁴²
- Dünyada rahat yaşamak isteyen her şeyi hoş görmeli.¹⁴³
- Dünyada tamah varken, dolandırıcı aklıktan ölmez.

¹²⁹ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹³⁰ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹³¹ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹³² Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹³³ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹³⁴ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹³⁵ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹³⁶ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹³⁷ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹³⁸ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹³⁹ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹⁴⁰ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹⁴¹ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹⁴² Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹⁴³ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e., Bilâl Eren a.g.e.

- Dünyada ümitsiz yaşanılmaz.
- Dünyanın bir kumpası var.
- Dünyanın direğini aldı.¹⁴⁴
- Dünyanın en müşkül işi söz anlamaza söz anlatmak.¹⁴⁵
- Dünyanın kaç bucak olduğunu bilmez.
- Dünyanın kavgası para üstüne!
- Dünyanın konuştuğunda değil, göçtüğünde değil.
- Dünyanın malını ver gene doymaz.
- Dünyanın tahammülü yok.
- Dünyanın ucuna yetiştik.
- Dünyanın üstü varsa altı da var.
- Dünyaya direk kakacak değilsin ya?
- Dünyayı başına zindan etti.
- Dünyayı birbirine kattı.
- Dünyayı sana mı ısmarladılar.¹⁴⁶
- Dünya , kâfirin cenneti, müminin cehennemidir.
- Dünyaya aldanmak deliliktir.
- Dünyaya dayanma, karıya güvenme.
- Felek adama her zaman yâr olmaz.
- Felek sillesini yemeyen baş, elini demir sanır, yumruğunu taş.
- Felek, bazen adama kelek sattırır.
- Feleğin zoruna oyun kâr etmez.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹⁴⁵ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e. , Bilâl Eren a.g.e.

¹⁴⁶ Türk Atasözleri ve Deyimleri- I. a.g.e.

¹⁴⁷ Bilâl Eren a.g.e.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İSLAM EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET

3.1. İLK YAZILI ESERLERİMİZDE DÜNYA VE AHİRET

3.1.1 KUTADGU BİLİĞ

Kutadgu Bilig, Karahanlılar döneminin edebî eser niteliğini taşıyan ilk örnek eseridir. Balasagunlu Yusuf (Has Hâcib) tarafından 1069 yılında yazılmıştır. Bu eser, Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Kara Han'a sunulmuştur.¹⁴⁸

Kut, Türkçede, saâdet demek, devlet demektir.

Kutadgu Bilig, kutluluk bilgisi, saâdet bilgisi; devlet olma bilgisi; devlet idâresi bilgisi mânâlarında bir addır.

Kitap, gerek ferd olarak gerek cemiyet hâlinde yaşayan insanların, iyi bir siyâsetle idâre edilip, dünyâda, ahirette mes'ud olabilmeleri için tutulacak yolları gösterir.¹⁴⁹

Bu muazzam Türkçe eser, 6645 beyit olup aruzun fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül kalıbıyla yazılmıştır. Kutadgu Bilig, eski Türk ahlâk ve devlet telakkisi ile İslâmî itikadî birleştiren nasihatname ve siyasetname mahiyetinde didaktik bir eserdir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan esere Allah'a hamd ile başlanmış, Hz. Peygamber ve Dört Halife övgüsünden sonra bahar tasviri ve hükümdarın medhine yer verilmiştir. Yedi yıldız ve on iki burç değerlendirildikten sonra “bilgi, dil ve iyilik” konuları üzerinde durulmuş ve kitabın adı ve manası açıklanmıştır. Eserin asıl bölümü on ikinci bâbdan itibaren başlamaktadır. Dört bölümden oluşan bu kısım, dört kişi arasında geçen bir münazaraya dayanmaktadır. Bunlar doğru yasayı temsil eden “Kün Togdı”, kut (saadet, ikbal ve devlet)'u temsil eden “Ay Toldı”, akli ve bilgiyi temsil eden vezirin oğlu “Ögdülmiş” ve kanaat ve akıbeti temsil eden

¹⁴⁸ Prof. Dr. H. İbrahim Şener-Dr. Alim Yıldız, Türk İslâm Edebiyatı, Rağbet Yay. , İstanbul, 2003, s. 41.

¹⁴⁹ Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, MEB Yay. , C.1. , İstanbul, 1997, s. 232.

vezirin akrabası “Odgurmuş”tır. Eserde yer yer İslâm öncesi Türk şiir geleneği tarzında nazmedilmiş dörtlüklere de rastlanmaktadır.¹⁵⁰

Eserin tamamında, yukarıda da belirtildiği üzere, bu dünyada nasıl olunmasının gerektiği öğretilmekte ve ahiret hayatına hazırlamak amaçlanmaktadır. Eser bu yönüyle başlı başına konumuzu yasıtmaktadır. Fakat biz çalışmamızda doğrudan dünya ve ahiret hayatına yönelik yazılmış kısımları ele almaya çalıştık.

ODGURMIŞ ÖGDÜLMİŞ 'E DÜNYANIN KUSURLARINI SÖYLER

3512- Odgurmuş cevap verdi ve: - Ben senin sözlerini dinledim, şimdi de sen benim sözlerimi dinle - dedi

3513- Bu dünya kendisini sana çok sevdirmiş; onun bütün kusurları sana fazilet gibi görünmüş.

3514- Sana, hayret etmem; meselde de vardır: hangi şey sevilirse, onun kusurları görünmez.

3515-Ey memleketin büyüğü, dünya kendisini sevdiği için, onun bütün kusurları sana fazilet gibi gelmiş.

3516- Sevmiş insan ne der, dinle; seven nazarında sevgilinin kusuru en büyük fazilettir.

3517- Ey şöhretli, sevgilinin nişanı, hakikatte şudur: sevilenin kusuru fazilet olur.

3518- Senin dünyayı sevdiğinin alarneti budur; onun bütün kusurlarını gönlün fazilet gibi kabul etmiş.

3519- Bu dünyayı sen bana nasıl öğersin; onun kusurlarını sana ben söyleyeyim.

3520- Adem günah işleyince, Tanrı onu cezalandırdı; kadir Tanrı bu dünyayı ona zindan yaptı.

3521- Zindanda ne gibi arzu ve dilek ararsın; dilek, arzu ve saadet cennet içinde bulunur.

3522- Adem cennet içinde buğday tanesi yedi; bu dünya evi ona bir temizlenme yeri olarak yaratıldı.

3523- Bu şeytanın sevdiği Tanrının yerdiği; Tanrının sevip bıraktığını ise, o daha çok sever.

¹⁵⁰ Ahmet Atillâ Şentürk-Ahmet Kartal, Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yay. , İstanbul, 2004, s. 32.

3524- Tanrı herhangi bir kulunu seçerse, ona dünya malı vermez; bu suretle onun yolunu temizler.

3525- Bu dünya saadeti hiç de iyi bir şey değildir, insanı Tanrı'dan uzaklaştırır; din için asıl felaket budur.

3526- “ Tanrırım” - diye böbürlenene insan dünyaya hakim olmak istedi ve köpek gibi, geberip-gitti.

3527- İnsan zenginleşirse, aşağılık olur; -alçak gönüllülük ancak fakirlik ile mümkündür.

3528- Çıplak doğmuş olan insan çıplak gidecektir; dünya malını toplamak neye yarar, tekrar bırakılacak olduktan sonra.

3529- Ey fani, niçin kendini aldatıyorsun; sen burada iki günlük misafirsin.

3530-Bilirsin ki, hayat ölmek içindir; ölüm hazırlanmıştır, sadece vaktini bekliyor.

3531-Bir kapı açıldı - dünya kapısı; bir kapı daha açılır, o kapı ölüm kapısıdır ve herkes oraya girer.

3532- İki günlük avunma için, kendini bile-bile zorla ateşe atma.

3533- Dönek dünya vefasızdır, saadeti kararsızdır; ne verdi ise yine çabucak alır.

3534- İnsanları kul veya bey diye ayırmaz; bu daha iyi veya daha kötüdür diye, ayırt etmez.

3535- Birini kendisine bey olarak seçer; fakat bakarsın, her gün başka bir beyi çağırmakta devam eder.

3536- Dikkat edersen, dünya gölge gibidir, rakip edersen, kaçır; kacarsan o senin peşine düşer.

3537- Dikkat et, imdi şu söz buna benzer; ey halis yürekli, bunun manasını anla.

3538- Kim kendisini kovalarsa, bu dünya ondan kaçır; eğer ondan kaçarsan , bu defa o seni kovalar.

3539- Bir de bu dünya malının dine karşı kını vardır; dünyaya nail olunca din ihmal edilir; buna dikkat et.

3540- Bu dünya insanın karşısına süslenecek çıkar; süslü bir gelin gibi gönülü heyecanlandırır.

3541- Gönül verirken, huysuz bir acuze olur; yaka ve yene yapışır, dırdırının ardı-arkası kesilmez.

3542- Tavır, hareketi de vefasız ve dönektir; kocası ile doğru-dürüst üç ay bile geçinmez.

3543- Bir kimse ona gönül bağlarsa, yazık, hayatını boşuna ona feda etmiş demektir.

3544- Bu hayatın her günü çok kıymetlidir, bunu boş yere sarfetmek doğru olmaz.

3545- Hayat her türlü iyilik için bir sermayedir; ey kuvvetli insan, sen onu boşuna harcama.

3546- Bu dünya malının yalnız üç vasfı vardır: o ya helal ya şüpheli yahut haramdır.

3547- Ev için hesap, haram için ceza vardır; eğer şüpheli ise, bundan da çok sakın.

3548- Dünya önce kendisini sevdirebilir, fakat sonra seveni kovar; huzur içinde avutur, fakat çabucak ondan bıkar.

3549- Güler yüzle onu besler, iyice semirtir; fakat türlü endişe ve kaygılar ile onu tekrar zayıflatır.

3550- Sevincine dikkat edersen, sonu endişedir; endişe ile geçen hayatın sonu da sevinçtir.

3551- Tepesi nimet ise, dibi minnettir; başı mihnet ise, sonu nimettir.

3552- Takva sahibi ve uyanmış olan insan ne der, dinle; uzak dur, bu dünya malının sana zararı dokunur.

3553- Senin zenginliğin, bak, fakirliktir; senin nazarında kim fakir ise, asıl zengin olan odur.

3554- Seni kim yerse, sonunda sen onun etini yersin; kara toprağın altında öcünü alırsın.

3555- Sağladığın bu nizam bozulacaktır; bu topladıkların tekrar dağılacaktır.

3556- Bu dünya kısa bir zamanda gidecek, öbür dünya gelecektir; çok uyanık ol.

3557- Gidecek olan gider, gün geçtikçe senden uzaklaşır, gelecek olan gelir, kısa bir zamanda sana ulaşır.

3558- Bilgili insan fani olana gönül vermez; akıllı ve ağır-başlı insan gelecek olana hazırlanır.

3559- Ölümü bilen insan dünya saadetine kapılmaz; öleni gören insan da uzun müddet avunmaz.

3560- Yola çıkan insan yol üzerinde evini yapmaz; göç. Eden kimse de eşyasını evde bırakmaz.

3561- Sen misâfirsın, bu . dünya sana bir misafirhanedir; misafirhanede çok fazla şey aranmaz.

3562- Bu dünya malı hiç' de iyi bir şey değildir; o kendisine sahip olanın tavır ve hareketini değiştirir.

3563- Tarikat ehli malını-mülkünü hakka verdi; zahid, esassız olduğunu anlayarak, bu dünyayı terketti .

3564- Tuzak kuran her ne kadar sana görünmezse de, onun saçtığı yem dünya malıdır.

3565- İnsan gafildir ve gözü de çok haristir ; böyle olan insan nasıl tuzağa düşmez.

3566- Dinle, tâkva sâhibi ve bu dünya işlerinde ihtiyatlı davranan insan ne der.

3567- Tuzak kuran görünmez, yalnız yemini gösterir; süslenmiş bir gelin gibi, gönülü çeler.

3568- Gözün harîs, kendin sabırsız ve gafilisin; yemini tadarsan, ayağın bağlanır.

3569- Bütün bu dünya nîmetleri bir kimsede toplansa ve o huzur ve saadet içinde bin yıl yaşasa bile,

3570- Ne fayda, sonunda onun da gireceği yer bu kara toprağın altı, bu yağız yerin çukurudur.

3571- Geçirdiğin hayat sana bir rüya olacak; ne yaptınsa, bunun karşılığını göreceksin.

3572- O gün peşiman olursan, bunun faydası yoktur; ne yaptınsa, yıl, ay ve gün buna şâhittir.

3573- Bütün dünya zevkı şu üç şeydir; her üçünün tadı da birbirine müsâvidir.

3574- Bu üçün biri yemek içmektir; biri de erkeği avutan kadındır.

3575- Üçüncüsü ise, sıhhatte yaşamaktır; bu üç şeyden en lüzumlu olanı da budur.

3576- Bu üç şeyin bütün neş'e ve zevki, karşılığında yapılması icap eden diğer üç şeye değmez, ey memleketin büyüğü

3577- Ey kardeş, zevkin biri yemek-içmektir; ey arkadaş, buna mukabil bunlar çıkarken fenadır.

3578- Bu zevkin üç parmaklık poğaz içindir; ondan öteye giderse, karın dolar.

3579- Eger yemek hazım edilmezse, esas unsurları bozar; unsurlar bozulursa, insan hastalamp, yatağa düşer.

3580- İnsan için hastalık, her şeyden önce, ölüm habercisidir; ey insanların ihtiyatlısı, ölüm zevkli bir şey değildir.

3581- bir zevk da kadın zevkidir; buna mukabil soğuk su ile yıkanmak vardır.

3582- Ondan sonra çoluk-çocuk dünyaya gelir.; onların yükünü yüklenmek zahmetli bir iştir.

3583- Bu beyti söyleyen ne der, dinle; kadın ve çocuklar erkeğin kuvvetini keser.

3584- Kadın ile beraber bulunTıak çok güzel bir zevktir; fakat buna karşılık soğuk su ile yıkanmak zordur.

3585- Zevk nerede ise, mihnet de beraberdir; tatlı nerede ise, orada acı vardır.

3586- Hayatın zevk i eğer bu ise, dünya tatsız bir mihnet yoludur.

3587- Zevk içinde geçen günler tatlıdır; fakat sonunda acı ölüm bunu tatsızlaştırır.

3588- Dünyanın bütün zevki bu üç şeydir; ey yumuşak huylu, bunları takip eden mihnetleri duydun.

3589- Bu dünya bir düşman, vücut ise, başka bir düşmandır; bu iki düşmanın ağı her tarafa yayılmıştır.

3590- Üçüncü düşman şeytan, bu din hırsızıdır; Tanrı bunların şerrinden muhafaza etsin.

3591- Bunlar arasında en sert ve kötü düşman vücuttur, en çok gürültü de ondan çıkar.

3592- Tanrı adını zikredersen, şeytan kaçar, gider; dünyayı bırakıp gidersen ondan kurtulursun.

3593- Fakat vücudu nasıl bırakırsın; onu ancak ölüm senden ayırabilir.

3594- Bilgili hakim çok güzel söylemiş; bilgili hakimlerin sözünü lazımdır.

3595-Bana vücudum ıztırap ve zahmet çektirir; bazân güldürür, fakat bazân da ağlatır.

3596- Onun arzusuna uyarak, dünyayı dolaşırım; bazân aç yatarım, bazân da tok.

3597- O bir arzusuna kavuşursa, bir başkasını ister; onu da bulursa,artık insana tamamen hakim olur.

3598- Ben bu vücudu yenip, ona hakim olamıyorum; merhametli rabbim sen ona hakim ol.

3599- Bu vücut böyle kötü bir tıynettedir; onu kuvvetlendirirsen, daha çok kötüleşir.

3600- Haşarı at semirirse, kudurur ve azar; sahibini yere vurur ve ondan kaçar.

3601- Vücuda bak, tam bir av köpeği gibidir; semirirse, sahibinin hakkını tanımaz

3602- Karnı doyarsa, ava koşmaz olur; sahibinin arzusuna göre hareket etmez, yerinde durur.

3603- Vücut küçük çocuğa benzer; karnı doyarsa, koşar, akranlarını arar.

3604- Karın doyarsa, vücut tembelleşir; arzu ettiğin gibi olmasını istersen, onun istediğini vermemelisin. .

3605- Hayat tamamı-tamamına üç gün sürer; bundan ötesi bir kaç rüya ve gecedir.

3606- Bu üç gündən biri - yarındır; biri - dün geçti; bugünkü hayat acaba yarına ulaşacakmı.

3607- Bundan başka daha ne varsa, onu hayat telakki etme; sana bunları izah ettim.

3608- Kadın ile bulunmak da ancak bazı anlarda erkeklik ateşini söndürmek içindir.

3609- İnsan bu ateşi nasıl söndürse olur; ister güzel, ister çirkin olsun, sırası geldikçe kucaklar.

3610- Bütün boğaz zevkleri karnın doymasıdır; karın doyunca, en faydalı olanı yemekten el çekmektir.

3611- Karın doyarsa, arpa veya helva birdir; hepsi artar, kalır; gireceği yol tıkanır.

3612- İster şeker, helva, ister arpa, darı yemiş olsun, doyup yatan sabah tekrar aç kalkar.

3613- Dinle mal bakımından yoksul olduğu halde, gözü ve gönülü zengin olan, takva sahibi fakir ne der.

3614- Sen tatlı dünya nimetleri yedin; ben ise, ancak kudretim yettiği kepek ve darı yedim.

3615- Her ikimiz aynı derecede doyup akşam yattık; günüm geçti, gitti.

3616- Dünyayı ne kadar toplarsan-topla, senin bundan muhakkak olarak beraber götüreceğin ancak iki bez parçasıdır.

3617- Fakir ve zengin, ölümden sonra, her ikisi de kara toprağın altında tekrar müsâvi olur.

3618- Hayatta iki günlük geçici huzur için neden kendini aldatıyorsun.

3619- Sen dünya malını toplamak için can atıyorsun; ölüm ise, seni yakalamak için can atıyor.

3620- Hayat geçer ve her gün senden bir az daha uzaklaşır; bu ölüm fenadır, senin kökünü kazır.

3621- Diri olan şüphesiz ölür; fakat hangi gün öleceğini bilen yoktur.

3622- Küçük iken, insan sakal çıkmasını bekler; sakal çıkınca, beya olmasını bekler.

3623- Sakalın beyazlaşınca, ölüm geldi demektir; ok-yay, silah ölüme karşı fayda etmez.

3624- Kendini göz göre-göre zorla yakma; bu dünya için, kendini ateşe atma.

3625- Bu dünya malı acı su gibidir; insan ne kadar içse, kanmaz; damağı bile nemlenmez.

3626- Bu insan kuru kuma benzer; onun tamahkar gözü derya girse doymaz.

3627- Bu dünya seraptır, gözünden uçar; ne kadar takip edersen, o kadar kaçar. .

3628- Nefsinin arzularını kendisinden uzaklaştıran ve ibadete koşan kimse gizli düşmana fırsat vermez.

3629- Vücuda taviz verme ve ona boyun eğme; onun avutmazı ızdırıp, ettiği de

hava ve hevestir.

3630- Geçen hayat bir daha dönmek üzere gider; geri kalanı ne kadar sürer, bu da belli değildir.

3631- Bari elde bulunan bugünü başına geçirme; ölüme hazırlan, ibadete koş.

3632- Uyanmış ve bütün bulanıklıklardan süzölmüş olan insane ne der, dinle.

3633- Dün geceni geçirdin, gelen gününün geçeceğinden şüphe mi ediyorsun.

3634- Geçmiş ile geçecek arasında ancak bir konak vardır; bir konaklık hayat için, bu kadar gürültü etme.

3635- Epiyi bir zaman oldu, hayatımı burada geçirdim ; zamanla nefsin belini kırdım.

3636- Bugün sen beni kasabaya ve şehre çağırıyorsun; orada nefsimin esiri olursam, beni kurtaracak bulunurmu.

3637- Bu vücut bir düşmandır ve çok çetin bir düşmandır; o her yere tuzak ve ağını yaymıştır.

3638- Onu arzusuna bırakma, gayret et, mukavemet göster ; akıllı insanlar vücuda taviz vermezler.

3639- Hava ve hevese galip gelerek, nefesine hakim olmuş insan ne der, dinle.

3640- Ey büyük bilgi sahibi, vücudun esiri olma; vücut seni esir ederse, fide olarak, dinini ister.

3641- Her işi hava ve hevese uyararak yapan adama bilgili demek caiz değildir.

3642- Ey diri gönüllü, vücudun esiri olan adama akıllı demek mümkün değildir.

3643- Vücuda daima taviz veren insan, gerçekten, bilgisiz insandır.

3644- Ey kardeş, kendilerini hava ve heveslerine baş yapanlar akılsız kimselerdir.

3645- İşte bu dünya böyledir; onun bütün kusurlarını söyledim, artık sen düşün.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A DÜNYA VASITASI İLE AHİRETİN KAZANILMASINI SÖYLER

3646- Öğdölmüş cevap verdi: - Ey mübarek insan, söylediğın sözleri dinledim - dedi

3647- Bir de sen şunu dinle; bu söz, geçekten, bilgi ve akıl için bir ölçüdür.

3648- Bu dünyanın hali her ne kadar dediğın gibi ise de, sen kendisine hayatı o kadar zehir etme.

3649- Bu geniş dünyayı kendine zorla daraltma; günahkar kulu için, Tanrının fazlı ve rahmeti vardır.

3650- Azabı çok ise, rahmeti de boldur; günahkarlar için rahmet aziz bir' şeydir.

3651- Azabından çok kork, fakat rahmetinden de ümit kesme; ibâdet kıl ve bu kulluk adının icaplarını yerine getir.

3652- Bütün dünya halkı kasaba ve şehirleri bırakıp, büyük yük yüklenerek kalkıp, dağlara ihtifaya çekilmiş olsalardı,

3653- Dünya bozulur, her taraf boş kalır ve insan-oğullarının nesli kesilmiş olurdu.

3654- Tanrı bütün bu halk için iki ev yarattı: birinin adı cennet, biri cehennemdir.

3655- Yine bütün insanlar geceyi-gündüze katıp, bu dünya peşinde koşarak,

3656- İbadeti bırakıp, dünya nimetlerine rağbet etseler ve buna mukabil cehenneme girseler, cennet yine de boş kalmazdı.

3657- Tanrı kula iki göz ve iki kulak verdi; biri ile bu dünyaya bakarsa, biri ile de ahirete bakmalıdır.

3658- Uzanıp elde etmek için, insana iki el verdi; birini bu dünya için kullanırsan, birini de ahiret için kullan.

3659- Yürümek için iki ayak verdi; biri ile bu tarafa bir adım atarsa, bir adım, senin için zahmetli de olsa, oraya at.

3660- Dünyaya şöhret salmış, cömert, eli açık, hakim ve geniş bilgili gene güzel söylemiş.

3661- Ey kulolan akıllı ve uyanık insan, ihmalkar olma; dikkatli ol, başkasının yüzünden sana zarar gelmesin.

3662- Bu her iki dünyayı da Tanrı yarattı; birini bulunca, koş,diğeri de ara.

3663- Kadir Tanrı insan-oğullarının hepsini acıkan ve doyan mahluklar olarak yarattı ve onlara böyle ad verdi.

3664- İnsanın sırtına elbise ve boğazı için yemek lazımdır; ey kardeş, bunlar hayat ilaçlarıdır.

3665- Sırtını örtmek için elbise ve karnını doyurmak için yemek, ey kardeş, yaşayanlar için bunlardan vazgeçmek imkansızdır.

3666- Helal dünya nimeti bulmalı ve kazanıp yemeli, bir kısmını da fakirlere dağıtmalıdır.

3667- Kaşkı bu pılı-pırtı ve bu boğaz olmasa; bu pılı-pırtı ve bu boğaz insanın vaz geçemediği şeylerdir.

3668- Tanrının adından daima korkarak yaşa, fakat fazlından da hiç bir zaman ümit kesme.

3669- Kulluk bu ikisinin arasındadır, bunu bil; yol budur, bu kulluk yolunu kaybetme.

3670- Bilgisizlere bilgi, öğüt ve nasihat veren insan çok güzel söylemiş. Sen rica ile havfi kendine kanat edin; bu ikisinin arasındaki yoldan şaşma.

3671- Sen rica ile havfi kendine kanaat edin; bu ikisinin arasındaki yoldan şaşma.

3672- Tanrının emirlerini yap, kulluğunu yerine getir; saraya uçarak gir ve huzura kavuş.

3673- Rica ile havf, bu ikisi iki kanat gibidir; bu ikisi ile uçan göğe yol bulur.

3674- Günahım çok diye ümit kesmemeli; yalnız ibadete güvenerek de ibadette ifrâta gitmemeli.

3675- İbadet kıl, kulluk hep hizmetten ibarettir; kimin adı kul olursa, onun şiarı hizmettir.

3676- İnsan Tanrının emirlerini üstün ve kendisini değersiz tutmalıdır; böyle davranmakla, sonunda kendisi kıymet bulur.

3677- İbadette kendini fakir bil, fakir; ibadetçe fakir ve günahça zengin bil.

3678- Kendin de, Sözün de iyi olsa dahi, insanlar arasında kendini kötü bil, kendini.

3679- İşte ben bildiklerimi sana söyledim; sözüme göre hareket edersen, yarın karşılığını bulursun.

3680- Eger bu söylediklerimi kabul etmezsen, cevap ver, ey merd yiğit, ben de döneyim.

3681- Söz çok uzun oldu, bunu daha fazla uzatmakta artık bir fayda yoktur.

3682- Odgurmuş başını elleri arasına aldı, uzun-uzun- düşündü, sonra başını kaldırdı ve:

3683- Ey kardeş - dedi- sana zahmet oldu; kardeşlik göstererek; bunları bana söyledin.

3684- Benim iyiliğimi düşünerek, bu sözleri söyledin; Tanrı sana bunun sevabını versin, benim derdimi kendine derd edindin.

3685- Dikkat ettim, imdi bu işte bana bir çıkar yol görünmüyor; ey merd yiğit.

3686- Gönlüm bunu beğenmedi ve bu işten çekiniyor; gönlün beğenmediği işe girişmek tehlikelidir.

3687- Bilgisi derin ve kendisini herkese sevdirmiş olan, temiz gönüllü insan ne iyi bilgi vermiştir.

3688- Hangi işi yapmak istersen, önce bunu gönlüne danış.

3689- Sonra başkaları ile meşveret et, her sözünü danış ; fakat içine sinmezse, o işten kendini uzak tut.

3690- Sana her kesten daha yakın olan kendindir; gönlün tasvip etmediği işi bırak,

işte bu kadar.

3691- Ey gönüllü diri, hangi işi gönül beğenmezse, o işten bir fayda gelmez.

3692- Gönül bu işi severek arzu etmediğinden, ben de bundan vaz geçtim.

3693- Beni mazur görmeni rica ediyorum, ey insanların seçkini, beni kendi halime bırak.

3694- Ben ne tabiatım, ne tavır ve hareketim, ne de sözlerim ile hükümdara faydalı olabilecek bir fazilete malik değilim.

3695- Kendim dünyadan kaçarak, buraya geldim; tekrar oraya nasıl giderim.

3696- Tanrı. kulluğuna kendisini vakfetmiş kimseye insan kulluğu yapmak yakışır mı, ey asil tabiatlım.

3697- Beni şimdi Tanrı ibadetinde bırak, senin iyiliğin için duacı olayım.

3698- Birbirimizi arzulayıp, görüşmek istersek, sen bana gelme, ben seni arayıp-bulayım.

3699- Zahmeti ben çekeyim, sen huzûrunu bozma; hükümdarın hizmetinde, halkın faydasına çalış.

3700- Yakınlık gösteren, candan hizmet eden ve içten bağlı insan ne der, dinle.

3701- Gönül heyecanlanır ve insanı harekete getirirse, bil ki, istenilen iş çabuk olacaktır.

3702- İnsan arzu ile ve isteyerek yürürse, yorulup yolda kalmaz, dileğine ulaşır.

3703- Arzusuna ulaşmak için arzu ile yola çıkan insan. yarı yolda yorulup kalmaz, dileğini bulur.

3704- Vefası ile şöhret bulmuş, sevmiş ve kendisini de sevdirmiş olan insan çok güzel söylemiş.

3705- İnsan gönülden yakınlık duyarsa, ona uzak yer yakın olur; yakınlık vefakarlığı için daima gönüle bak.

3706- Yakınlık hakkı vefakarlıkla takdir edilirse, doğu ile batı arası hemen bir tepe aşılınca ulaşılacak kadar yakın bir mesafe olur.

(...)

3740- İkincisi - bu cefacı dünyanın bana da cefa edeceğini bildiğim için, ben ondan evvel davranıp, ona cefa ettim.

(...)

3782- Ey hükümdar, bu dünya geçicidir; gün geçtikçe hayat eksilir ve tükenir.

3783- Neye güvenerek, Uzun emeller besleyeceksin; neye sevinerek, kendini avutacaksın..

3784- Anneni, babanı kaybettin ; eş-dost, büyük veya küçük kardeş ortadan silindi gitti; bir bak, oğlun, kızın nerede.

3785- Ölümlüleri görüyorsun, sen de öleceksin; her diri olan, şüphesiz bir gün toprak ile örtülecektir.

3786- Gafil olma, ey hükümdar, uyuma, uyan; kendinden sonra iyi ad bırak.

(...)

3790- Bu cefalı dünyadan gönlümü çektim ; huzur içinde.vefalı rabbime sığındım.

(...)

3795- Olanım bana yeter, bundan fazlası lüzumsuzdur; ey tamahkar, bu dünyanın dibi kurutulması imkansız bir bataklıktır

3796- Tipi geçer gibi, hayat geçince, ben artık uyandım ve şimdi ona içim yanıyor.

3797- Sırtım pek, karnım da tok oldu; dünya yere batsın, onun başka ne faydası vardır.

(...)

3875- Öğdülmiş cevap verdi: - Ey devletli hükümdar, dünyada çaresi olmayan ne var: - dedi-.

(...)

3923- Helal dünya malı kazan, kendine sarfet; açları doyur ve çıplakları giydir.

3924- Helal dünya malına sahip olan insan her iki dünyaya nail olur; onun yiyeceği ve giyeceği eksik olmaz.

(...)

3926- Eger dünya malı iyi insana rastlarsa, o her iki dünyada rahat ve huzur te'min eder.

3927- Dünya malını bulup da, onu yemesini bilmeyenin nasıbi, yüklenmesi güç olan bir hesaptan ibarettir.

(...)

3975- Bu dünyanın saadetini bulup, yaşamasını bilmek ve nam kazanmakhiç de fena bir şey değildir.

3976- Ey zahid, sen ahireti istiyorsan, onu da bulursun; orada da nimet ve sevaba nail olabilirsin;

3977- Bu dünya malını kötölemek doğru değildir; bunu sarfetmek ve dağıtmak suretiyle halkı sevindirmek mümkündür.

3978- Cömerdler-başı da çok güzel söylemiş; ey iyi insan, sen bunu dinle.

3979- Her türlü iyiliğe yol gösteren şey varlıktır; her türlü hastalığı tedavi eden şey

varlıktır.

3980- Varlığı varsa, insan akıl ve bilgiyi bulur ve her türlü iyilik yapmağa muktedir olur.

(...)

4105- Gözüne ve nefsine hakim ol; nefsine hakim olan insan bu dünyada azizdir.¹⁵¹

(...)

Ayrıca bu bölümlerden başka şu kısımlar da ayetleri ve hadisleri iktibas etmesi bakımından önemlidir;

Dünya hayatı gelip geçicidir. Bir oyun ve eğelenceden ibârettir. Fâni olan bu dünyada oyuna katılmamak gerekir:

5927 oyun sakışı ol bu dünyâ işi
adakın tilese birtür bu başı

(Bu dünya işi bir oyuna benzer, ayağını istersin, o sana başını verir.)

5930 bu dünyâ işi kör oyun ol oyun
oyunka katılma nerek bu oyun

(Bu dünya işi oyundur, oyun; oyuna katılma, oyunun ne lüzûmu var.)

Dünya ve Âhîret Hayatı:

Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyâ için, yarın ölüverip gidecekmiş gibi de âhîret için çalışmak, Müslümanlara tavsiye edilmiştir. Âhîretini kazanmak isteyen kimse, her iki dünyaya da gereken önemi vermelidir:

1147 yarınlık orun edgü kolsa özün
isiz kılmasunı bu iki ajun

(Kim âhîretini mââmûr etmek isterse, her iki dünyayı harâp etmesin.)

3657 bayat birdi kulka iki köz kulak

¹⁵¹ Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig, Tercüme, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay. , Ankara, 1959.

biri dūnyā baksa biri ukbî bak

(Allah, kula iki göz ve iki kulak verdi; biri ile bu dünyaya bakarsa, biri ile de âhirete bakmalıdır.)

3662 törütti bayat bu ikigün ajun
munı bulsa tavrata anı kol özün

(Bu her iki dünyayı da Allah yarattı; birini bulunca koş, diğerini de ara.)

“Dünyasını Âhireti için ve Âhiretini dünyası için terkeden sizden biriniz dünya ve Âhireti için çalışmadıkça sizin hayırlınız değildir. Çünkü dünya Âhirete erişmek (Âhireti kazanmak) içindir. Halk üzerine yük olmayınız. (Bu hadisi, İbn-i Asâkir, Enes (R.A.)’den rivâyet etmiştir.)”

Yukarıdaki hadisle ilgili olarak şu beyitleri de zikredebiliriz:

4733 bu dūnyā içi bir tarıġlaġ turur
negü ekse munda yarın ol önür

(Bu dünya bir tarladır, burada bu gün ne ekilirse, yarın o biçilir.)

5248 tarıġlaġ turur bu ajun ay ilig
negü ekse anda alır bu elig

(Ey hükümdar, bu dünya tarladır; bu el buraya ne ekerse, orada onu biçer.)

Dünya-İnsanoġlu:

İnsanoġlu, fânî olan bu dünyada gelip geçici bir yolcu gibidir. Konak yerinde devamlı kalmak mümkün olsaydı, eskiler bu gün aramızda olurlardı:

1386 apa oġlanı körse arkış sanı
örüg turġu bolmaz örügler kanı

(İnsanoġlu, bakarsan, bir kervana benzer, konak yerinde devamlı kalınmaz, menziller nerede?)

3529 nelük arsızkar sen aya öldeçi
özüng iki künlük konuk boldaçı

(Ey fâni, niçin kendini aldatıyorsun; sen burada iki günlük misâfirsin.)

“Sen dünyada bir garip gibi yahut geçici bir yolcu gibi ol.”¹⁵²

3.1.2 DİVANU LÛGÂTİ’T-TÛRK

Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyılda yazdığı, Türk kültürünün en önemli hazinelerinden biri olan bu eser, ansiklopedik bir sözlüktür. Yazılma amacı ise Türkçe'nin Arapça kadar zengin olduğunu göstermek ve Türklerin hüküm sürdüğü yerlerde Türkçe öğrenmek isteyenlere yardımcı olmaktır. Bu yüzden, kitabın yazıldığı dönemde Türkçe'de yaşayan kelimeler, gerek Türkçe cümle içinde kullanılarak gerekse ansiklopedik bilgiler verilerek Arapça açıklanmıştır. Bu açıklama bölümleriyle, Divânü Lûgati't-Türk, yalnız bir sözlük olmaktan çıkmış, Türk tarihi, coğrafyası, etnolojisi, mitolojisi, folkloru, dili, edebiyatı üzerine tanıklarıyla bilgi veren bir ansiklopedi haline dönüşmüştür. Eser edebî örneklerle yer vermesi açısından bir edebiyat antolojisi özelliği kazanmıştır.¹⁵³

Divânü Lûgati't-Türk'te dünya, felek, ömür, zaman için **ajun**, **çıgrı**, **ödlek**; cennet için **uçmak** kavramları kullanılmıştır. Ayrıca bu sözcüklerin açıklaması şu şekilde yapılmıştır;

ajun: Açın, dünya “ bu ajun = bu dünya”, “ ol ajun = o dünya, ahiret”. Çiğilcedir. Bu kelimedeki “ j” iki çıkak arasındadır.¹⁵⁴

çıgrı: Çıkrık, felek, çerk. " kök çıgrısı = felek”.

çıgrı: Değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkırığı; ip çıkırığı ve her türlü makara.¹⁵⁵

Divânü Lûgati't-Türk'te geçen konumuzla ilgili atasözü(sav);

Ödhlek karıtmuşka bodhuğ talkımas

¹⁵² Mehmet Kara, Bir Başka Açından Kutadgu Biliğ, Birleşik Kitabevi, Haziran- 1990, Ankara, s. 48-49-50.

¹⁵³ Dr. Muharrem Kaya, Fol klor/Edebiyat Halkbilim- Etnoloji -Antropoloji - Müzikoloji - Tarih. Edebiyat Üç Aylık Kültür Dergisi, C. VIII, Sayı: XXXI, 2002/3.

¹⁵⁴ Besim Atalay, Divanü Lûgat-it- Türk (Çeviri), T.D.K. Yay. , 5. Baskı, C. I, Ankara, 2006, s. 77.

¹⁵⁵ Besim Atalay, a.g.e. , C. I. , s. 421.

(Zamanın kocattığına boya, kına ayıp sayılmaz.)¹⁵⁶

Öd geçer kişi tuymas, yalnuk oğlu mengü kalmas.

(Zaman geçer kişi duymaz, insan oğlu ebedi kalmaz.)¹⁵⁷

Eserde yer alan Alp Er Tonga ağıtında dünyadan şu şekilde bahsedilmiştir;

Alp Er Tonga öldi-mü

İsiz ajun kaldı-mu

Ödlek için aldı-mu

Emdi yürek yırtılır

Alp Er Tonga öldü mü?

Kötü dünya kaldı mı?

Felek (böylece) öcünü aldı mı?

Şimdi yürek(ler onun ölümünün acısı ile) paralanıyor.

Ödlek yarag küzetti

Ogrı tuzak uzattı

Begler begin azıttı

Kaçsa kalı kurtulur

Felek (onun canını almak için) fırsat gözetti

(ve) gizli (bir) tuzak kurdu.

(Felek) beyler beyini (böylece) yanılttı (ve tuzağa düşürdü).

Kaçsa (bile bu tuzaktan) nasıl kurtulur(du)?

Ödlek küni tawratur

Yalnuk küçin kewretür

Erdin ajun sewritür

Kaçsa takı ertilür

¹⁵⁶ Besim Atalay, a.g.e. , C. II. , s. 304.

¹⁵⁷ Doç. Dr. Varis Çakan, Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları adlı kitabından alıntıdır.

Feleğin günleri çabuk geçer
 (ve Felek böylece) insanın gücünü (git-gide) zayıflatır;
 (ve) dünyadaki insanları azaltır (harf “ Dünyayı insanlardan boşaltır”
 (İnsanlar Felek’ten kurtulmak için) kaçsalar (bile bu yarışta) yine (ona) geçirilirler.

Ögreyüki mundag ok
Munda adın tıldag ok
Atsa ajun ugrap ok
Taglar başı kertilür

(Feleğin) âdeti böyledir işte!
 Bundan başka(sı) da bahanedir zaten.
 (Felek bir kere) niyet edip (de) ok atarsa
 Dağların başı (bile) kertilir!

(...)

Ödlek arıg kewredi
Yunçığ yawuz towradı
Erdem yeme sewredi
Ajun begi çertilür

Felek iyice zayıfladı;
 Sefil ve kötü olanlar güçlenip kuvvetlendi.
 Edep ve erdem de (iyice) azaldı;
 (çünkü), dünyanın beyi (olan Afrasiyab) yok oldu.¹⁵⁸

Divan’da bilinmeyen bir kahramana yazılmış ağıtta ise dünya şu şekilde dile getirilmiştir;

Yağı otın öçürgen

¹⁵⁸ Prof. Dr. Talât Tekin, XI. Yüzyıl Türk Şiiri Dîvânı Lugâti’t-Türk’teki Manzum Parçalar, TDK. Yay. , Ankara, 1989, s. 8-9-10-11.

Toyduñ anı köçürgen
 İşler üzüp keçürgen
 Tegdi okı öldürü

(O), düşman ateşini söndüren,
 (düşmanları) karargâhlarından (çıkartıp) göçürten
 (ve çetin) işlerin üstesinden gelen (bir yiğit)ti.
 (Feleğin) oku (ona) isabet etti (ve onu) öldürdü.¹⁵⁹

Türlü konularda öğütler verilirken ise;

Kelse kalı katıglık erter teyü seringil
Ödlek işin bilip tur ança angar tirengil

(Sana) bir belâ ve musibet geldiğinde “geçer” diyerek sabret; dünya halinin (böyle) olduğunu bil ve öylece (onlara karşı diren).¹⁶⁰

Dünya cefaları ve insanların tamahkârlığı üzerine yazılmış parçalarda ise; şair bu dünyadaki hayatın cefalarından ve çilelerinden, insanın bir iyilik bile görmeden dünyadan çekip gittiğinden söz ederek zamane insanların gözlerini mal mülk hırsı bürüdüğünü, bu hırsla yakın akrabalarını bile düşman bellediklerini, mal mülk sahibi olanların da yemeyip içmeyip altın biriktirmekle uğraştıklarını, bu gibi kimselerin mal için akraba ve kardeş çocuklarını bile öldürmekten çekinmediklerini belirtiyor ve en son anda da insanların ölümlü olduğunu hatırlatarak sadece güneş ve yıldızların, yani dünyanın, kalıcı olduğu¹⁶¹ ifade edilmiştir.

Közüm yaşı sawrulup kodı akar
Bilnip ajun emgekin tükel ukar

(Bu) dünyanın zahmet ve sıkıntılarını çok iyi bilip anladığım (için),
 gözlerinden (devamlı olarak) yaş dökülür ve savrulur.

¹⁵⁹ A.g.e. , s. 14-15.

¹⁶⁰ A.g.e , s. 134-135.

¹⁶¹ A.g.e , s. 148.

*Emgek-sizin turgu munda tamu
Edgüliküg körmedip ajun çıkar*

(İnsanın) burada zahmet ve eziyet çekmeksizin yaşaması düşünülemez;
(insanoğlu) bir hayır ve iyilik (bile) görmeden ömür sona erer.

*Eren kamuğ artadı neng-ler udu
Tawar körüp üs-leyü es-ke çokar*

Mal mülk peşinde koştuktan insanların huyları ve ahlâkı hepten bozuldu;
Nerede bir mal görürlerse akbabaların leşe konmaları gibi üzerine saldırıyorlar;

*Yakın yaguk körmedip nengni küdür
Kadaş tapa ıt kipi kıngru bakar*

(Tamahkârlık yüzünden insanların gözleri) hısım akrabayı (bile)
görmez oldu, (sadece) mal mülk peşindeler;
(bu yüzden) kardeşlerine (bile), (kemiğini insanlardan kıskanan)
köpek gibi, yan gözle ve haince bakıyorlar.

*Ne(n)gin tutar bekleyü özi yimes
Saranlıkın yıglayu altun yıgar*

(İnsanlar, malları olduğu halde, bunu ellerinde) sımsıkı tutuyor, kendileri (bile)
yemiyor,

cimrilik ederek ağlaya sızlaya altın biriktiyorlar.

*Tawar için tengri(ni) edlemedip
Uya kadaş oğlını çınla bogar*

(İnsanlar) mal için Allah'tan (bile) korkmadan
Akraba ve kardeş çocuklarını (bile) gerçekten boğuyor (ve öldürüyorlar).

Tugup takı kalmadı menggü eren

Ajun küni yulduzı tutçı tugar

Dünyaya gelip ebedî olarak yaşayan hiçbir insan yoktur;

Halbuki güneş ve yıldızlar (her sabah ve her gece, daima) doğar durur.¹⁶²

Dünyanın düzeni ve kaderin kaçınılmazlığı üzerine yazılmış beyitlerde ise şunlar ifade edilmektedir;

Dünyanın belirli bir kural üzerine döndüğünü;

Tengri ajun törütti çıgtı ud(u) tezhinür

Yulduzları çerşeşip tün kün üze yörgeñür

Tanrı dünyayı yarattı, felek ona uyararak (durmadan) döner;

yıldızlar sıra sıra dizilip gece ve gündüz dolanır, durur.

Kadere karşı konulamıyacağı, onun, dağlara nişan alsa, onları bile mahvedeceği;

Atsa okın kezgerip kim toranı yığdaçı

Tagıg atıp ugrasa özi kuyı yırtılur

(Felek) okunu (bir kez) gezleyip atarsa kalkanı kim (tutup ona) engel olabilir?

(Felek) niyetlenip (de) bir dağı hedef alsa, (dağın) vadileri ve dereleri param parça olur.

Dünyanın gece ve gündüzünün rüzgâr gibi geçip gittiği; onun, kime rastlarsa, gücünü kuvvetini zayıflatacağını;

Ajun tüni kündüzi yeklin keçer

Kimni kalı satgasa küçin kewer

¹⁶² A.g.e. , s. 150-151.

(Bu) dünyanın gecesi ve gündüzü, bir konuk (gibi), geçip gider;
(felek) kimi çiğneyip ezmek isterse onun gücünü ve kuvvetini zayıflatır.

Dünya insana bir çanak bal sunan bir şeytana benzer ve bu sayede karşısına çıkan herkesi zayıflatır.

Bardı sanga yek utru tutup bal
Barçın kedipen telü yuwga bolup kal

Şeytan sana geldi, karşında durup sana bal sundu;
(sen) ipekler giyerek (sevindin, kıvandın ve şeytana uydun);
Deli (ve akı) kıt (olarak) kal (bakalım)!

Tün kün tapun tengrike boynamagıl
Korkup angar eymenü oynamagıl

Gece ve gündüz Tanrı'ya tapın, ibadet et; isyankâr olma;
O'ndan kork ve çekin, oyun ve eğlenceye dalma.¹⁶³

Urmuş ajun pusuğın kılmış anı balığ
Em sem ağnar tilenip sizde bulur yakığ

“ Dünya pususunu kurmuş, onu yaralamış; ilaç, çâre arayıp yakıyı sizde buluyor”.(Kendi halini anlatarak diyor ki: Zaman beni sıkıntı pususuna attı, yaraladı, ilâç aradı, yakıyı senin yanında buldu).¹⁶⁴

Bilge bükü yunçıdı
Ajun eti yençıdı
Erdem eti tınçıdı
Yerge tegip sürtülür

¹⁶³ A.g.e. , s. 154-155.

¹⁶⁴ Besim Atalay, a.g.e. , C. I. , s. 409.

“ Bilgin, akıllı kötüleşti, dünya onların etini ısırđı. Faziletin vücudu bozuldu, koktu, yere değip sürtülür”.

(Zamanı anlatarak diyor ki: Bilginlerin hali kötüleşti, zaman onları ısırđı, hatta edep ve faziletin eti bozuldu, çürüdü, arıklıktan yere değerek sürtülür).¹⁶⁵

*Türlüę çeçek yarıldı
Barçın yadhım kerildi
Uçmak yeri kötüldü
Tumluę yana kelgüsüz*

Türlü çiçek açıldı
İpek yaygı serildi
Cennet yeri görüldü
Kış artık gelmeyecek¹⁶⁶

3.1.3 ATABETÜ'L-HAKAYIK

Atabetü'l-Hakâyık, XII. Yüzyılın ilk yarısında, Edib Ahmed b. Mahmud Yüknekî tarafından yazılmış manzum bir ahlâk kitabıdır.¹⁶⁷ Hakikatlerin eşiği anlamına gelmektedir. Eğitici bir eserdir. Eserde dindarlığın faziletleri, ilmin önemi, nefis terbiyesi, cömertlik, tevazu, kibir...gibi kavramlar üzerinde durulmuş okuyucu iyi ve güzel olana teşvik edilmiştir.¹⁶⁸

Eserin tamamında işlediği konu itibariyle dünya ve ahiret hayatına dair olması gerekenler ele alınmıştır. Biz Kutadgu Bilig de olduğu gibi doğrudan bahsedilen kısmını çalışmamıza dahil ettik.

¹⁶⁵ Besim Atalay, a.g.e. , C. III. , s. 303.

¹⁶⁶ Besim Atalay, a.g.e. , C. I. , s. 119.

¹⁶⁷ Prof. Dr. H. İbrahim Şener-Dr. Alim Yıldız, a.g.e. , s. 49.

¹⁶⁸ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yay. , Ankara, 2003, s. 89.

DÜNYANIN DÖNEKLİĞİ HAKKINDA

- 177 Bu dünya, konup- göçmek için, bir kervan- saraydır;
 178 (insan) kervan- saraya geçmek için iner,
 179 Kervanın başı kalkmış ve yolu tutarak uzaklaşmıştır;
 180 başı kalkmış olan kervan (daha) ne kadar gecikebilir.
- 181 Bu dünya arkasından koşmak niçin;
 182 hasis maldan ötürü (koşar), sen kendini tut.
 183 Mala bu kadar gönül bağlamak neden;
 184 bu mal sabah gelirse, akşam yine gider.
- 185 Mal hırsını gönülden çıkar,
 186 giyim ve karın tokluğu ile iktifa et;
 187 fakirlik, yarının azığının yokluğudur,
 188 mal yokluğuna fakirlik deme.
- 189 Bu dünya malından yiyecek ve giyecek (kadarını) al;
 190 fazlasını isteme, (fazlası) yüklenilecek vebâldir.
 191 Resûl, dünya için, tarladır demiş;
 192 tarlada çalış- çabala ve iyilik ek.
- 193 Bu dünya lezzeti bâkî değildir;
 194 zevk müddeti, yel geçer gibi, geçer;
 195 genç ihtiyarlar ve yeni eskir;
 196 kuvvetli çöker, kuvveti gider.
- 197 Dünya malı bugün var, yarın yoktur;
 198 benim dediğin mal başkalarının kısmetidir.
 199 Her dolan azalır, her tam olan eksilir;
 200 her mââmûrluğun sonu harâp olmaktır.

- 201 Halkına dar gelen ne kadar yer vardı;
 202 halkı gitti, yalnız (onların) boş yeri kaldı.
 203 Ne kadar âlim, nice feylesof vardı;
 204 bugün onlar hani, binde biri (bile yok).
- 205 Dünya gülümser, fakat yine alın buruşturur ve kaş çatar;
 206 bir elinde bal tutup, birinde zehir saklar;
 207 önce baldan tattırarak, ağzı tatlandırır;
 208 bir az sonra kadehe zehir katarak, sunar.
- 209 Eğer tatlı tattın ise, acıya hazır ol;
 210 rahat birer- birer gelirse, zahmet onar- onar gelir.
 211 Ey gam karışmamış sürûr uman,
 212 bu dünya ne zaman ümit yeri olmuştur?
- 213 Bu dünya yılan gibidir, yılanı oklamak lâzımdır;
 214 (o) el ile yoklanırsa, yumuşaktır; fakat içi zehir doludur.
 215 Yılan yumuşak olduğu hâlde, kötülük yapar;
 216 (ondan) uzak durmalı ve yumuşak diye yanılıp tutmamalı.
- 217 Bu dünyanın da dıştan görünüşü güzeldir,
 218 fakat içinde binlerce nâhoşluk vardır;
 219 bakıp, dış süsünü görerek, senin ona
 220 gönül bağlaman, bil ki, hatâların başıdır.
- 221 Dünya bazen peçesini kaldırı ve yüzünü açar;
 222 Kucaklayacak gibi kollarını açar, fakat hemen kaçır.
 223 Baht yaz bulutu gibidir veya rüyâ gibi boştur;
 224 Durmadan geçer veya kuş gibi uçar.”¹⁶⁹

¹⁶⁹ Reşid Rahmeti Arat, Atebetü'l- Hakayık, a.g.e. , s. 89.

3.2. DÎVÂN EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET

Divân edebiyatı, Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra İslâm medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları etkisinde ortaya koydukları edebiyat türüdür. “İslâmî Edebiyat, Yüksek Zümre Edebiyatı, Havâs Edebiyatı, Saray Edebiyatı, Enderûn Edebiyatı, Klasik Edebiyat, Eski Edebiyat” gibi adlarla da anılan bu edebiyat en yaygın ama eksik bir kullanımla Divân Edebiyatı adıyla anılmış ve yaygınlaşmıştır. Bunun nedeni şairlerin manzûmelerini topladıkları eserlere Divân denilmesidir.¹⁷⁰

Divan edebiyatı asırlarca Türk cemiyetini ifadeye çalışmış ve nihayet yerini Batı medeniyetinin tesiri altında gelişen edebiyata bırakmıştır. Bu edebiyat kaideci, mücerret ve kitabi bir edebiyattır. Divan edebiyatı, hayatla alakası ne kadar az olursa olsun, cemiyet hayatının seyrini takip etmekte ve onun akislerini taşımaktadır. Divan edebiyatının kaynakları arasında Kur’an, hadis, kıssalar, tarih, İran mitolojisi, batıl ve hakiki ilimler sayılabilir. Bunlara tam anlamıyla vakıf olmadan divan edebiyatını anlamak imkânsızdır.¹⁷¹ İşte bu kaynaklardan beslenen Divân şâirleri eserlerini de inanç temellerine dayandırmışlardır. Dolayısıyla şâirlerin dünya ve ahirete bakış açıları da bu çerçeveden olmuştur. Şâirlerin bu konuya genel olarak yaklaşımlarını yansıtmaları bakımından Ahmed Fakih’in Çarhname’si özetle şöyledir:

“ Bu dünya bir gurbet diyarı ve geçici bir kervansaraydır. Buraya gönül bağlama ve asıl ebedî yurdunu unutma, kendini ona hazırla. Ölümün ne zaman geleceğini veya kıyametin ne zaman kopacağını biliyor musun? Dünya cefası çok, vefası az bir duraktır; o seni bir kez güldürse ardından hemen ağlatır; o hâlde ona bu bağlılık neden? Neden nefsinin zebunu olmasın, aklını başına devşir! Dünya denen kocakarının aldatmasına kanma, bugünden yarını gör. Dünya da dünyadaki her şey gibi fanidir, kalıcı olan tek şey Allah’tır. Ölüm ne fakir seçer ne de zengin; yarın bir kefenle gömüleceksin; o hâlde sultan olsan neye yarar. Dünya bir ekinliktir; insan yapıp ettiğinin karşılığını hesap gününde görecektir. O dehşetli günü sıkça anmak ve oraya hazırlanmak lâzımdır. Kıldan ince kılıçtan keskin Sırat’tan geçmenin dehşetini asla unutma! İnsanı kurtaracak şey Resulün sünnetine uymak ve onun yolundan gitmektir. Ölümünden hiç kimse kurtulmadı, ona ne Bukrat ne Lokman deva bulmadı. Ne tahtı rüzgârda gezen Süleyman kaldı, ne asası ejder olan Musa. Hani Yakup, hani İsmail,

¹⁷⁰ İskender Pala, Divan Edebiyatı, Ötüken Yay. , 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. 19.

¹⁷¹ Ağâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi , İstanbul 1984, s. 7-9.

hani güzeller güzeli Yusuf ? Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali nerede! Hakk'ın sevgilisi Hz. Muhammed bile öldükten sonra biz mi kurtulacağız. O hâlde ölüme hazırlan!"¹⁷² İslam medeniyeti çerçevesinde eser veren Divan şiirinde ölüm, muhasebe düşüncesiyle ele alınmıştır. Yani şair, ölümü sorgulamaz. Ölüm hayat kadar gerçektir ve kabul edilmiştir.¹⁷³

Divân şairleri yazdıkları şiirlerde dünya ve ahiret konusuna birçok dizelerde doğrudan ya da dolaylı olarak yer vermişlerdir. Biz çalışmamızda sadece bir kısmından faydalanarak bunları da konu başlıkları şeklinde tasnif ettik.

1-Dünya Allah'ın tecelli ettiği yerdir.

Dünya, ayna vazifesi görür. Arif olanlar onun kaybından üzüntü duymaz.

Cihan aks-ı merâyâ olduğın fehm eyleyen 'ârif
Zevâlınden zülâl-i 'âlemüñ endûhgin olmaz¹⁷⁴

[Dünyanın Allah'ın esmasının aynaya yansımış bir aksi olduğunu anlayan ârif, O tatlı, hoş ve güzel dünyanın yok olmasından endişe duymaz.]

Zemîn bisât-ı kader çarh hayme-i 'azamet
Nücûm-ı sâbit ü seyyâr meşal-i kudret
Cihân netîce-i cûd-ı hazâ'in-i rahmet
Sahâ'if-i suver-i kevn nüsha-i hikmet
Bu kâr-hânedede bilsem neyüm benim nem var¹⁷⁵

[Yeryüzü bir kader yaygısı, dünya Allah'ın azametinin çadırı, sabit ve seyyar yıldızlar kudret meşaleleri, cihan Allah'ın rahmet hazinelerinin cömertliğinin neticesi; yaratılış sayfaları ise yaratıcının hikmet nüshalarıdır. Bu dünyada ne yaptığımı ve neyin benim olduğunu bilmiyorum.]

¹⁷² Cihan Okuyucu, Divan Edebiyatı Estetiği, L&M Yay. , 1. Baskı, İstanbul, 2004, s. 195.

¹⁷³ Doç. Dr. Mahmut Kaplan, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Güz 2001, 76. Sayı.

¹⁷⁴ Nâbî Divanı, hzl. Ali Fuat Bilkan, MEB. Yay. , İstanbul 1997, s. 685.

¹⁷⁵ A.g.e. , s. 170.

Dem-â-dem aks alur mir'ât-ı âlem kahr ü lutfundan
Anun çün geh küdüret zâhir eyler geh safâ peydâ¹⁷⁶

[Dünya aynası her ân senin kahr ve lûtfunun aks eylediği yerdir. Bu sebepten dünya geceleyin ve bulutlu zamanında bulanık, gündüz veya açık havada saf ve temizdir.]

2-Dünya çok kısa kalınacak geçici bir mekândır.

Dünya konup göçülecek bir kervansaraydır, misafirhanedir. Köhne, yıpranmış ve virane bir konaktır burası. Dünya fânidir.

Misâfir-hâne-i dünyâda hân-ı gussa-zâdımdur
Libâs-ı âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu'le-zâdımdur¹⁷⁷

[Misafirhane olan bu dünya bana gam ve tasa evidir. Gözümden ışık ve afiyet elbisesi bana reddolunmuştur bu dünyada.]

Dilâ bu menzil-i vîrânı sanma cây-ı sürûr
Ki kasr-ı dehre bulunur hezâr dürlü kusûr¹⁷⁸

[Bu dünya yol üzerinde bir konaklama yeridir ve burada sevince yer yoktur. Yüzlerce kusur vardır.]

Feleğin kasr-ı dil-âvizine meftûn olma
Nice mirâsa girüpdür bu sarây-ı fânî¹⁷⁹

[Feleğin cazip köşküne tutulma; bu fani saray bir çok mirasa girmiştir. Yani varisleri sayısızdır.]

¹⁷⁶ Fuzûlî Divanı Şerhi, hzl. : Prof. Dr. A. Nihad Tarlan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. -640, Aralık, 1985, Ankara, C. I, s. 27.

¹⁷⁷ Nâilî Divanı, hzl. Haluk İpekten, Akçağ Yay. , Ankara 1990, s. 149.

¹⁷⁸ Hayâlî Bey Divanı, hzl. Ali Nihat Tarlan, Ankara 1992, s. 27.

¹⁷⁹ Bâkî Divanı, hzl. Sabahattin Küçük, Ankara 1994, s. 82.

Mümkün degül cihânda Fuzûlî ikametün
Bîhûde sen bu merhaleyi mesken eyledün¹⁸⁰

[Ey Fuzûlî, cihanda senin oturup kalman imkânsız. Sen bu konak yerini yani dünyayı bîhûde yere bir ikamet eyleyecek yer yaptın kendine.]

Cem'et özünü olma perîşân raqam-mişâl
Fânî cihânı Sıfır gibi hiçe kıl hisâb¹⁸¹

[Bu fânî âlemde kendini sıfır rakamı gibi yok et.]

3-Dünya aldattıcıdır.

Dünya vefasız, hilekâr ve düzenbazdır. Aldanmamak gerekir.

Yâ Rab dehr-i dîn nicesi bî-vefâyimiş
Mekkâr u hîle-ger sitem ü pür-cefâyimiş¹⁸²

[Yâ Rab, dünya tamamen alçak, hilekâr, düzenbâz ve vefasızmış. Tamamen cefâ ile doluymuş.]

Dünyâ denî durur ana dâî dayanmaya
Bâd anlayan bu hâki zihî pâk-dîn ola¹⁸³

[Dünya alçaktır bilgili kimseler ona bel bağlamaz ve dünyanın bir rüzgâr gibi geçici olduğunu anlayan kimselerin dinleri saftır.]

¹⁸⁰ Fuzûlî Divanı Şerhi, a.g.e. , s. 156.

¹⁸¹ Hayâlî Bey Divanı, a.g.e. , s. 111.

¹⁸² Şeyhî Divanı, hzl. Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, Akçağ Yay. , Ankara 1990, s. 91.

¹⁸³ A.g.e., s. 253.

4-Dünya cefa ve sıkıntı yeridir.

Dünyâ zalimdir. Sürekli zulmeder. Cefa çektirir.

Dolâb-ı çarh döktüğü seyl-i fenâ imiş
Bâg-ı zamâne dopdolu hâr-ı cefâ imiş¹⁸⁴

[Bu dünyada kötülük sel gibi akar, cefa ile doludur hep.]

Zinhâr emîn oturma ki âlemde kimse hîç
Bulmadı çarh-ı zâlim elinden emân dahi¹⁸⁵

[Bu dünyada kimse rahat etmedi; çünkü bu zalim kimseye rahat vermedi.]

Dünyâ didükleri ne ne 'aceb pîre-zâl imiş
Leyl ü nehâr pîşesi mekr ile âl imiş¹⁸⁶

[Dünya ihtiyar bir zalimdir; gece gündüz işi tuzak ve hiledir.]

Gül-i dünyada yokdur bûy-i râhat
Heman (AVNİ) irişür derd-i serler¹⁸⁷

[Dünyada rahat yoktur, bu âlem dert ile doludur.]

5- Dünya malı dünyada kalır.

Dünya geçici olduğu için ona bağlanmamak insana mutluluk verir. Dünya dilenci ve padişah demeden herkesi kefenler. Dünya malına aldananların hepsi bu dünyadan konup göçmüştür. Dünya malına bala konmuş bir sinek gibi tenezzül edilmemeli.

¹⁸⁴ Ahmed Paşa Divanı, hzl. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay. , Ankara 1992, s. 89.

¹⁸⁵ A.g.e. , s. 90.

¹⁸⁶ Hayretî Divanı, hzl. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, 1981. s. 67.

¹⁸⁷ Fatih Divanı, hzl. Saffet Sıtkı, İstanbul Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 19.

Devlet anun ki kendüyi dünyâya virmedi
Dünyâ diyene meyl ü mahabbet hatâ imiş¹⁸⁸

[Dünyaya gönül bağlamayanlar mutludur. Dünya denilen varlığa yönelmek, onu, dünya olarak, sevmek hatadır.]

Bir destmâl ile siler âhir kefen bizi(bezi)
Demez ki bu gedâ imiş ol pâdişâ imiş¹⁸⁹

[Dünya sonunda herkesi kefen beziyle, padişah ve dilenci diye ayırmadan siler süpürür.]

Mala magrûr olma ey hâce ki dünyâ diyen
Sencileyin nice baykuş uçuran vîrânedür¹⁹⁰

[Bu dünya, mala servete mağrur olan baykuşları uçuran bir viranedir.]

Düşmedi meges gibi bu dünyâ aseline
Ey Hamdî can murgı ki himmetde hümâdur¹⁹¹

[Himmette hümâ kuşu gibi olan ruhun, sinek gibi bu dünya balına tenezzül etmemesi gerekir.]

Bî-bakâdur bu kabâ-yı devlet-i dünyâ dirîg
Çâk olur ceyb-i libâs-ı atlas u dîbâ dirîg¹⁹²

[Dünyada rahat yoktur; dünyanın mutluluk elbisesinde beka yoktur. Eninde sonunda atlas ve diba da olsa bu kumaş yırtılacaktır. Yani dünya ve içindekiler geçicidir.]

¹⁸⁸ Necâtî Beg Divanı, hzl. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, 1997, s. 110.

¹⁸⁹ A.g.e. , s. 110.

¹⁹⁰ A.g.e. , s. 182.

¹⁹¹ Hamdullah Hamdî ve Divanı, hzl. Ali Emre Özyıldırım, Ankara, 1999, s. 153.

¹⁹² Nev'î Divanı, hzl. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İstanbul 1977, s. 182.

Çün misâfir-hânedir konan göçer bî-iştibâh
Anladınsa ona göre et tedârik kalma hâr

*

Gelen bu fâniye 'üryân gelir gider 'üryân
Metâ' u mâl u benûn hemân zîb-i cihânım var¹⁹³

[Bu dünya bir konuk evidir; konan elbette bir gün göçecektir.Bunu anladınsa ona göre tedbirini al. Ateşte yanma. Buraya insan çıplak gelir, çıplak çıkar.]

Bu geniş dünya senün turalum ey çâbük-süvâr
Gırra olma devlete ömr atının meydânı teng¹⁹⁴

[Zâtî, bahtına gururlanma; zira bu geniş dünya senin olsa bile ömür atının meydanı dardır, der.]

Pây-mâl olmada âhır şütür-ı gerdûna
Pâdişâh ile gedâsı hele yeksân ancak¹⁹⁵

[Ölüm karşısında bütün insanlar eşittir; dilenci veya padişah arasında bir fark yoktur.]

İ'tibâr etme mülk-i dünyâya
İ'tibâr-ı ulüvv-i şandan geç¹⁹⁶

[Dünya mülküne kıymet verme, yüksek şan ve şerefe de değer vermekten vazgeç.]

6-Dünya alçak ve aşağılıktır.

Usûlî dâr-ı dünyâdan güzer kıl
Hümâsın alçaga konma hazer kıl¹⁹⁷

¹⁹³ Adile Sultan Divanı, hzl. Hikmet Özdemir, Ankara 1996, s. 338-349.

¹⁹⁴ Mustafa İsen, Acıyı Bal Eylemek, Ankara 1993, s. 109.

¹⁹⁵ Bâkî Divanı, a.g.e. , s. 247.

¹⁹⁶ Fuzûlî Divanı Şerhi, a.g.e. , s. 189.

¹⁹⁷ Usulî Divanı, hzl. Mustafa İsen, Ankara 1990, s. 40.

[Usûlî dünyadan geç, sen hümâ kuşusun alçağa(dünyaya) konmaktan sakın.]

Ey Fuzûlî nâvek-i âhumla aldum intikam
Döne döne gerçi bîdâd etdi çarh-ı dun mana¹⁹⁸

[Ey Fuzûlî, her ne kadar bu alçak çarh “felek” bana döne döne zulmetti ise de ben ondan ahımın oku ile intikam aldım.]

7- Ahiret hayatını tercih etmek daha iyidir.

Dünyanın emanet hayatını tercih etmek yerine ebedî hayat olan ahiret hayatını tercih etmek daha iyidir. Dünyanın sonu yokluktur. Dünya güven ve emniyet yeri değildir.

Şehîd-i aşk olup feyz-i bekâ kesb eylemek hoşdur
Ne hâsıl bî-vefâ dehrün hayât-ı müsteârından¹⁹⁹

[Dünyanın emanet hayatındansa aşk şehidi olup ebedîyet kazanmak daha iyidir.]

Kim karâr eyler beş on gün bu cihân dârında kim
Götürüp âhir vücûdı noktasın kılmaz karâr²⁰⁰

[Akıllı kişi dünyada kendisini güvende görmez. Kim devamı olmayan bu yerde yerleşmek ister?]

'Akıbet yokluk imiş kâr-ı cihân ey Bâkî
N'idelüm Şâh-ı cevân-baht-ı cihân var olsun²⁰¹

[Dünyanın işi eninde sonunda yoklukmuş ey Bâkî ne yapalım dünya hükümdarı sağolsun.]

¹⁹⁸ Fuzûlî Divanı Şerhi, a.g.e. , s. 65.

¹⁹⁹ Fuzûlî Divanı, hzl. Kenan Akyüz, S. Beken, M. Cunbur, Ankara 1990, s. 235.

²⁰⁰ Hayretî Divanı, a.g.e. , s. 23.

²⁰¹ Bâkî Divanı, a.g.e. , s. 85.

Yıktdı fenâ-yı gönlümü çün cûy-bâr-ı eşk
Fânî cihânı niteki seyl-i fenâ yıkar²⁰²

[Bu geçici dünyayı yine yokluk selleri yıkacaktır.]

Ehl-i aşk olan çeker bu bezm-i fânîden ayag
Nef ' iyâ ger rind isen ol kûşe-i vahdet nişest²⁰³

[Aşk ehli olan bu fani dünyadan el etek çekip vahdet köşesinde oturmayı tercih eder.]

Anlayıp gencîne-i dehrün fenâsın 'âkıbet
Çekdi genc-i müste'âr-ı dehr-i fânîden eli

*

Gitdi rûhı 'âlem-i 'ulvîye mânend-i du'â
Jâleveş terk eyledi bu hânedâñ-ı esfeli²⁰⁴

[Sonunun yokluk olduğunu anlayıp bu geçici, emanet dünya hazinesinden elini çekti.
Ruhu dua gibi yüce âleme gitti; bu aşağılık dünyayı çığ damlası terk etti.]

'Arif iseñ etme bu fânî cihâna i'tibâr
Görmedi kimse vefâsın olmadı hîç pâydâr

*

Kimseye bu dâr-ı mihnet olmadı dârü'l-emân
Sen emîn olma gönül bend etme zinhâr zinhâr²⁰⁵

[Arif olan geçici dünyaya itibar etmez. Onun vefasız olduğunu, kimse için güvenli
bir yer olmadığını, bu yüzden de gönlünün buna bağlanmaması gerektiğini bilir.]

Arif isen tutagör ser-rişte-i feyz-i bekâ
Terk kıl bu sûret-i fânî vü nakş-ı zâ'ili²⁰⁶

²⁰² Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı, Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, s. 71.

²⁰³ Nefî Divanı, hzl. Metin Akkuş, Ankara 1993, s. 288.

²⁰⁴ Nâbî Dîvânı, a.g.e. , s. 198.

²⁰⁵ Adile Sultan Divanı, a.g.e. , s. 337.

²⁰⁶ Fuzulî Divanı, a.g.e. , s. 311.

[Arif olan bu geçici nakışlardan (dünyadan) el çekip bekâ alemine yönelir.]

Ehl-i dünyânun olmaz âhireti
Ger munı ister isen andan geç²⁰⁷

[Çünkü dünyaya tapan, onu isteyen insanlar ahiret saadetine nail olamaz. Ahiret saadetine nail olamaz. Ahiret saadetini istiyorsan dünyadan vazgeç.]

8-Dünya aldatıcı bir kocakarıdır.

Dünya süslenerek yaşlılığını ve çirkinliğini saklamış bir kocakarıdır. Bir çok erden arta kalmıştır. Dünya kahpedir. Dünya kocakarısı masivadır. Daima insanı aldatır. Ona mukavemet eden insan hakiki erdir. Kocakarı sihirbaz, cadı ve hilekâr olur. Kocakarı, erkekleri aldatma gücü olan kadın güzelliğini kaybeden bir kadındır. Böyle olmasına rağmen türlü hilelerle erkekleri aldatır. dünya asırlarca yaşamış ve ihtiyarlamış bir kocakarıdır. Güzellikleri hakiki güzellikler değildir. Sen dünya zevklerine kapılma, iradene sahip bir insan ol, diyor.

Ehl-i basîrete göre bir kahbe-i kabîh
A'mâ yanında dilber-i sâhib-cemâl imiş²⁰⁸

[Dünya basiret sahipleri için çirkin bir kahpe, körlere göre ise güzel bir kadındır.]

Erenler cân için meyl itmek dünyâyâ erliktür
Benüm erligüm iy sûfî bu çarh-ı pîre-zenden sor²⁰⁹

[Mert insanlar dünyaya can için meyl etmez, kendisi de buna tenezzül etmez. Bu dünya kocakarısından bunu sorulabileceğini söyler.]

²⁰⁷ Fuzûlî Divanı Şerhi, a.g.e. , s. 189.

²⁰⁸ Hayretî Divanı, a.g.e. , s. 67.

²⁰⁹ Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı, a.g.e. , s. 70.

Ey Fuzûlî dehr Zâl'inün firîbinden sakın
Olma gâfil er kimi tepren işün merdâne dut²¹⁰

[Ey Fuzûlî, dünya kacakarısının seni aldatmasına meydan verme; gafil olma, erkek gibi davran, işini erkekçe tut.]

Kim ki bu çarh-ı pîre-zene mâ'il olmadı
Merdâneler içinde bugün erlik eyledi²¹¹

9-Dünya ahiretin tarlasıdır.

Dünyada yapılan her eylemin karşılığı ahirette verilecektir.

Hâlünü ağla tedârük kıl kim
Dâr-ı 'ukbâda tutarsın mesken²¹²

[Cinânî, haline çeki-düzen ver; Çünkü ahirette yer edinebilmek için dünyada tedbir almak gerekir, der.]

11- Dünyaya bağlanmak doğru değildir.

Dünya baki olmadığı için vefasızdır. Onu terk etmek gerekir.

Zevk şevkıyle cihân kaydın çeken zahmet çeker
Ehl-i zevk oldur kim andan dâmen-i himmet çeker²¹³

[Zevk almak ihtirası ile dünyaya bağlanan insan zahmet çeker. Asıl zevk ehli, dünya bağlarından himmet eteğini çekendir.]

Kahbedür ey dil bu dünyâ-yı denîye vir talâk

²¹⁰ Fuzûlî Divanı Şerhi, a.g.e. , s. 160.

²¹¹ Hayâlî Bey Divanı, a.g.e. , s. 421.

²¹² Acıyı Bal Eylemek, s. 215.

²¹³ Fuzûlî Divanı Şerhi, hzl. : Prof.Dr. A. Nihad Tarlan, a.g.e. , s.315.

Cüft idinme kendüñe tâk ol yüri erler gibi²¹⁴

[Bu alçak dünya kahpedir, onu boşa. Kendine çift edinme. Erler gibi zafer kazanmak istersen ondan uzak dur.]

3.3. TASAVVUF EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET

Tasavvuf'un ıstılahi manası, insanın eğitimidir. Yani insanoğlunun dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmesidir.²¹⁵Tasavvuf, İslâmiyet'in girdiği yollardan Türkler arasına girerek Horasan ve Maverâünnehr'e kadar ulaş²¹⁶mıştır.

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Halk Edebiyatı ile Klâsik Edebiyat arasında bir geçiş, köprü edebiyattır.²¹⁷ Tasavvuf Edebiyatı şairleri şiirlerinde tasavvufu işledikleri için Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı şâirlerinden ayrı değerlendirilmişlerdir.

Dünyanın faniliği, gurbet, hasret, aşk, sevgi, sevda, muhabbet gibi temaların yanında "ölüm" duygu ve telakkisinin de başarıyla işlendiği dinî tasavvufî Türk şiirinde; bazen bedîî tefekkür unsurları içinde mecazlara, mazmunlara bürünmüş ifadelerle, bazen de gerçek şekliyle terennüm edilerek sürekli biçimde işlenen ölüm, sebep sonuç ilişkisi içinde hayatın ma'nâsını ele alır; insanın mahiyetini ifade ederek, dünyanın faniliğini, ebedî olan bir âleme hazırlık mekânı, bir geçiş yeri olduğunu kuvvetle hissettirir.

Tasavvufî duyuş ve düşünüşte amaç hakiki ve ebedî sevgili olan Allah'a dönmek, O'na kavuşmaktır. Bundan ötürü de Hakk'a yürüyüş, sevgiliye vuslât olan ölüm; kulun Mevlâ'sına kavuşması, O'nun ilâhî varlığında sükun bulması ve O'nda huzura kavuşmasıdır. Tasavvufî anlayışta; henüz hayatta iken dünyadan çekilmek, nefsin heva ve heveslerinden kaçmak, sosyal istek ve ihtiyaçlardan bir bakıma el etek çekmek, diğer bir ifadeyle ölmeden önce ölmek gibi bir dünya görüşü de söz konusudur. Tasavvuf yolunda çok önemli addedilen böyle bir manevî makama erişmek, son derece sıkı bir nefis tezkiyesini, ahlâkî disiplin içinde

²¹⁴ Hayretî Dîvan; Tenkildi Basım; hzl. : Dr. Mehmed Çavuşoğlu- M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2868, İstanbul, 1981, s. 412.

²¹⁵ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 280.

²¹⁶ Prof.Dr. Mine Mengi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay. , 3. Baskı, Ankara, 1997, s. 34.

²¹⁷ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 279.

geçirilen çileli ve meşakkatli bir hayatı gerekli kılar. Bu anlayıştan ötürüdür ki Türk edebiyatının ilk mutasavvıflarından olan aynı zamanda Pir-i Türkistan lakabıyla da anılan Hoca Ahmet Yesevî; Peygamberimiz Hz. Muhammed (as) altmış üç yaşında vefat ettiğiinden dolayı kendisi de bu yaşa geldiğinde tekkesinin avlusunda kazdırdığı bir kuyuya inmiş, rivayete göre vefatına kadar bu çilehanede nefsiyle baş başa kalmış, zamanını tefekkürle, ibâdet ve riyâzetle meşgul ederek geçirmiştir.²¹⁸

İşte bu kadar dünya ve ahiret hayatı tasavvuf anlayışında iç içe geçmişken şâirlerin de elbette bu konuda pek çok sözleri vardır. Biz çalışmamızda bunlardan bazılarını örnek olacak şekilde aldık.

Tasavvuf Edebiyatının en büyük ve önemli temsilcilerinden olan **Mevlânâ Celâleddin Rûmî**'nin eserlerinde dünya; insanı maddî bağlarla sınıksız bağlayan, yaratılışındaki gerçek sebebi idrak etmesini engelleyen bir kavramdır. Hem dünya, hem de dünyada bulunan her şey fânîdir. Yalnızca birer sûrettir, insanı maddî hayata esir eden unsurlardır. Bu değersiz, sahte, geçici unsurlara bağlanmak hatadır. Zira insanın maddiyâta düşkünlüğü, ruhunu aşk ile yükseltmesini engeller. İnsan, Cenab-ı Hakk'ın sevgisi ile ebedî hayatı keşfetmek için ruhu aşağıya çeken bütün maddî kayıtlardan kurtulmalıdır. Ancak dünya bağlarından kurtulmak, çalışmak ve dinamizmden vazgeçmek değil; yalnızca hırstan ve nefsin isteklerinden kurtulmak, dünya dolusu malı olsa bile malı mülkü kendisine kul etmek, onların kulu olmamak, dünyaya sultan olsa bile Hakk'ın kulu olduğunun bilincini taşımaktır.

Mevlânâ, din ve tasavvufun bu ortak görüşlerini eserlerinde çarpıcı örneklerle dile getirirken dünyânın değersizliğini, dünyaya bağlanmanın hata olduğunu vurgular:

Dünya kendisini yeni gelin gibi göstererek insanı aldatan, ama gerçekte büyücü bir kocakarıdır. Ona aşık olan zehirden şerbet içer.²¹⁹

“ Dünya da kendisini yeni gelin gibi gösteren, cilveler eden, kokmuş bir kocakarıdır. Sen onun rengine ve kokusuna aldanma. Zehirli şerbetini içmekten sakın.

²¹⁸ Dr. Rifat ARAZ, Dinî -Tasavvufî Türk Şiirinde Ölüm Terennümleri... , Bizim Külliye Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi, Mart-Nisan-Mayıs - 2009, Sayı 39, s. 58-64.

²¹⁹ Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. , I. Baskı, Ankara, 1995.

Sabırlı ol. Sabır, sıkıntıdan kurtuluşun, zaferin anahtarıdır. Ferec gibi sıkıntıya duçar olma.

*Tane meydanda ama onun tuzağı gizlidir. Önce sana nimet veriş i hoş gelir fakat sonu acıdır.*²²⁰

Dünyaya sımsıkı sarılmak, ham meyvenin dalına sıkıca tutunması gibi hamlıktır.

“ Yıldızlar gibi göklerde dolaş ır, bu seyrine gökleri bile meftun edersin. Zira yoktan bu varlığ a sefer ettin. Ama nasıl geldin? Ey kendinden habersiz sarhoş! Söyle.

Geldiğ in yollar hatırında değ il. Ben sana gizli bir remiz ile söyleyeyim.

Bu aklı terk et de yeni bir akıl (ve gönül) sahibi ol. Bu kulağ ını tıka da yeni bir kulak kazan.

Hayır, söylemeyeceğ im, zira daha sen hamsın, Temmuz sıcağ ını görmemiş, pişmemişsin.

Sanki bu cihan bir ağ aç, bizler de o ağ açta ham meyveler gibiyiz.

Meyve ham olursa dalına sıkıca tutunur, ondan ayrılmak istemez.

Olgunlaş ıp tatlılaş ınca da dalda durmaz, düş er.

Çünkü ikbal, ağ zı tatlılaş tırınca cihan mülkü de kâmillere soğ uk gelir.

*Cihana sımsıkı sarılmak hamlıktır. Zira ceninin gıdas ı anasının kanıdır.*²²¹

Tasavvuf Edebiyatının ilk temsilcilerinden olan **Ahmet Yesevi**, Dünyayı istemenin gaflet olduğunu, Dünyada da ahirette de tek maksadın Cenab-ı Hakk olduğunu ş u mısralarla ifade etmiştir.

Gafillere dünya gerek,

Âkillere ukba gerek,

Vâizlere minber gerek,

Bana sen gereksin sen

(....)

²²⁰ Âmil Çelebioğ lu, Mesnevî-i Ş erîf (Nahîfî Tercümesi), Timaş Yay. .C. VI. , 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 666.

²²¹ A.g.e. , C. III. , s. 306.

Hâce Ahmed' dir benim adım,
 Dün ü günü yanar odum,
 İki cihanda ümidim,
 Bana sen gereksin sen.²²²

Yine ilk dönem temsilcilerinden olan **Hakim Süleyman Ata'nın** da gayesi ebedî hayattır.

Yâ Râb! Sen affet ben âsinin günahını
 Buyurup ver bana ahiretin penâhını²²³

Eşrefoğlu Rûmi âlemi bir ateş denizine benzetmiştir.

Bu âlem sanki Od'dan bir denizdür
 Ana kendiyi atmaktadır adı aşk²²⁴

Kim bu fânî dünyayı terk eylese
 Dost ebed mülke anı sultan ider²²⁵

Hak seni bu dünyaya saldı ziraat edesin
 Sen ne ektin ne biçersin hâsılın yok bir saman²²⁶

Bu dünyaya verme gönül
 Dünya sana kalır değil
 Dünya seven Dost katına
 Yüz akıyla varur değil²²⁷

²²² Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 92.

²²³ A.g.e. , s. 95.

²²⁴ Ahmet Necdet, Tekke Şiiri (Dini-Tasavvufî Şiirler Antolojisi), İstanbul, 1997, s. 209.

²²⁵ Eşrefoğlu Divanı; Eşref-i Rûmî; Tercüman 1001 Temel Eser Heyetince Hazırlanmıştır, s.172.

²²⁶ A.g.e. , s. 161.

²²⁷ A.g.e. , s. 126.

XVI. yüzyıl Bektaşî şairlerinden **Kul Himmet** dünyanın bozukluğunu şöyle ifade eder;

Bozuk şu dünyanın temeli bozuk
Tükendi daneler kalmadı azık
Yazıktır şu geçen ömre yazık
Bir dost bulamadım gün akşam oldu”²²⁸

Himmet bu fâni dünyadan usanmıştır.

Âteş-i aşk ile yandım fânî cihandan usandım
Güyyîâ Mecnûn’a döndüm aşkın elinden elinden²²⁹

Niyazî-i Mısri’nin dünya ve ahirete bakış açısı şöyledir;

Dünya ve ukbâ perdesin
Ardına atar cümlesin
Kor mâsivâ eğlencesin
Eğlencesi tevhid olur²³⁰

Ey çarh-ı dîn n’ettum sana hiç vermedün râhat bana
Güldürmedün önden sona âh mihnetâ vâh mihnetâ²³¹

[Ey alçak dünya bana hiç rahat vermedin. Baştan sona hep ağlattın güldürmedin. Hep sıkıntı verdin.]

Dünyenüñ lezzâtına aldanma kim
Bir gün olur cümle zehr-ı mâr olur²³²

[Dünyanın lezzetine aldanma bir gün gelir dünya zehirli bir yılan olur.]

²²⁸ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 309.

²²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e. , s. 103.

²³⁰ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 328.

²³¹ Niyazi-i Mısri : hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanı (tenkitli metin) , Mehmed Niyazi Misri , Kenan Erdoğan, Ankara , Akçağ Yay. , 1998, s. 13.

²³² A.g.e. , s. 74.

Yunus Emre de dünyada cefanın neticesinin ahirette safa olacağını ifade etmiştir.

Mü'min olanların çokdur cefası
 Ahrette olur zevk ü safası
 On sekiz bin âlemün Mustafa'sı
 Adı güzel kendü güzel Muhammed²³³

Yunus'un dünyaya da bağlılığı mevcuttur. Kendini bu dünyadan soyutlamış değildir.

Bu dünya bir gelindir, yeşil-kızıl donanmış,
 Kişi yeni geline bakıbanı doyamaz²³⁴

Yunus Emre de dünyanın geçici olduğuna, kimsenin bu dünyada bakî kalmayacağına inanır. Bu dünyaya neden geldiğinin unutulmaması gerektiğini söyler.

Bu dünyaya kalmayalım, fânîdir, aldanmayalım;
 Bir iken ayrılmayalım, gel, dosta gidelim gönül.

Biz bunun neliğın bildik, dünyanın nesine kaldık?
 Arzumuz nefis için değil, dünya teferrücündeyiz

Gelin tanışık edelim, iş kolayın tutalım,
 Sevelim, sevilelim, dünyaya kimse kalmaz²³⁵

Kanı Muhammed Mustafa hüküm etdi tâ Kaf'tan Kaf'a
 Dünyâ kime kıldı vefâ aldanuban kalanı gör²³⁶

[Dünya bütün insanlar için ölümlüdür. Bu konuda kimseye ayrıcalık tanınmamıştır. Dünyanın hürmetine yaratıldığı Hz. Muhammed (s.a.v.) bile ölümden kurtulamamıştır.]

²³³ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 335.

²³⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi, Milliyet Yay. , İstanbul, 1972, s. 26.

²³⁵ A.g.e. , s. 31.

²³⁶ Yunus Emre Divanı, hzl. Mustafa Tatçı, Ankara 1991, s. 56.

Yunus Emre dünya nimetlerine aldanılmaması gerektiğini; bunların geçici olduğunu söyler.

Dünyaya inanırsın rızka benimdir dersin
Niçin yalan söylersin çün sen dediğin olmaz²³⁷

Nice bir besleyesin bu kadd ile kameti
Düştün dünyâ zevkına unuttun kıyâmeti²³⁸

Yunus dünyayı gelip geçilecek bir köprüye bezetir.

Dünyâya gelen geçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köprüdür geçer câhiller onu bilmez²³⁹

Ahmet Fakih, Çarhname’de dünya nimetlerine aldanmamak gerektiğini şu dizelerle söylemiştir;

“ Bu dünya lezzetine mağrur olma,
Bu nefsi beslemegil hemçü hayvan.”²⁴⁰

Kaygusuz Abdal da dünya mülküne aldanmamak gerektiğine dair şu dizeleri dile getirmiştir;

Kalma cihân milkine
Asluna döngil yine
Dahı kuvvetdür dîne
La ilahe illallah²⁴¹

Gülşehri dünyayı terk etmeye dair şunları söylemiştir;

²³⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e. , s. 55.

²³⁸ A.g.e. , s. 61.

²³⁹ A.g.e. , s. 55.

²⁴⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, Buluş Kitabevi, Ankara, 1955, s. 10.

²⁴¹ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 382.

Dünyenün terkini ol kılmış idi
Ahret borkini o urmuş idi²⁴²

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde ahiret ve ahirete ait unsurlardan sıkça bahsedilir.

Pir Sultan Abdal'ım iller men olur
Dört kapı'dan sana doğru el olur
Dünyadan ahirete doğru yol olur
Verdiğin ikrarda durabilirsen

Dayanı gör kardaş gönül gücüne
Azığın yok mudur Âhret göçü'ne²⁴³

Pir Sultan Abdal dünyanın karmaşıklığını ve bu karmaşanın bitmeyeceğini söyler.

Pir Sultan Abdal'ım dünya durulmaz
Gitti giden ömür geri dönülmez
Gözlerim de Şah yolundan ayrılmaz
Ben de bu yayladan Şah'a giderim²⁴⁴

Abdal'a göre de dünya faânîdir.

Pir Sultan'ım aydır dünya fânîdir
Kırkların sohbeti aşk mekânıdır
Kusura kalmıyan kerem kânıdır
Gönlünde karası olan gelmesin²⁴⁵

Pir Sultan Abdal'ım bu dünya fânî
Baştan başa kim sürdü bu devranı
Yârin bir çift sözü üşüttü beni
Yüce dağ başında buymuşa döndüm²⁴⁶

²⁴² A.g.e. , s. 385.

²⁴³ A.g.e. , s.415.

²⁴⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e. , s. 223.

²⁴⁵ A.g.e. , s. 233.

²⁴⁶ Dr. M. İlhan Başgöz, İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1956, s. 173.

Ümmi Sinan da dünyayı terk etmek gerektiğini şöyle ifade etmiş;

Ko bu günü yarını
Dünyânun bâzârını
Umagör didârını
Görelüm neyer Allah²⁴⁷

Gaybî Sun'ullah, hakikatte bizim âlem olarak gördüklerimizin Allah'tan başkası olmadığını dile getirmiştir.

Sana âlem görünen
Hakıykatte Allah'tır
Allah birdir vallâhi
Sanma ki birkaç ola²⁴⁸

Gaybî âlemi bir ağaca, insanı ise bu ağacın meyvesine benzetmiştir.

Bir ağaçtır bu âlem
Meyvesi olmuş âdem
Maksûd olan meyvedir
Sanma ki ağaç ola²⁴⁹

Gaybî bu âlemin bir noktadan ibaret olduğunu ifade eder.

Bir noktadır yerden göğe bu âlem
Sıfâttır ol zâtıdır cân-ı âdem
Nafahtü'den geldi bize gelen dem
Gönülde iste bul Hakk'ı dediler²⁵⁰

Hatâyî dünyanın insana çok lezzetli geldiğini söyler.

²⁴⁷ Vasfi Mahir Kocatürk, a.g.e.

²⁴⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e. , s. 162.

²⁴⁹ A.g.e. , s. 162.

²⁵⁰ A.g.e. , s. 167.

Kıldan ince yol sûrettir
 Sûret dahı ibâdetdir
 Dünyâ bir tatlı lezzettir
 Bundan geçen deli gerek²⁵¹

Hatâyî dünyanın sıkıntısı, cefası gam ve kederinden uzak durmak gerektiğini söyler.

Düşme dünya mihnetine
 Talip ol Hak hazretine
 Ab-ı Kevser şerbetine
 Parmacığın ban dediler²⁵²

Seyrânî dünyanın geçici olduğunu bir gün yıkılıp gideceğini söyler.

Dünya olur bir gün harap
 Ne bülbül kalır ne gurap
 Rızka sebep olan türap
 Gözlerine dolar bir gün²⁵³

Seyrânî ahiret inancı olmasa idi dünya hayatında belli bir düzenin sağlanamayacağını ifade eder.

Dünyâdan ahrete gidip gelmemek
 Olmasa ıktizâ eder ölmemek
 Balık baştan kokar bunu bilmemek
 Seyrânî gaafilin ahmaklığından²⁵⁴

Gufranî dünyaya adlanılmaması gerektiğini söyler.

Olamaz ecza-yı ebdâna durak
 Aldanma dünyaya hey kara bataak

²⁵¹ A.g.e. , s. 214.

²⁵² Dr. M. İlhan Başgöz, a.g.e. , s. 34.

²⁵³ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e. , s. 270.

²⁵⁴ A.g.e. , s. 273.

Kaç atıldı üzerime bu toprak
Kaç derildim kaç serildim kim bilir²⁵⁵

Gufranî de felekle anlaşılamaz, arası hoş değildir.

Gufranî der tarifatum boş değil
Güzel dinle bağrın demir taş değil
Felek ile hiç aramız hoş değil
Kaç barıştım kaç darıldım kim bilir²⁵⁶

3.4. HALK EDEBİYATINDA DÜNYA VE AHİRET

Halk edebiyatı, “ Divan Edebiyatı” dışında kalan saz ve tekke şiiri nev’inden ferdf mahsullerle, malzemesi dile dayanan atalar sözü, destanlar, masallar, hikâyeler, fıkralar, bilmeceleler, mâniler, türküler, ağıtlar, ninniler vb. gibi ilk söyleyicilerini umumiyetle tesbit edemediğimiz eserler, bu tâbirle yaygın hâle gelmiştir.²⁵⁷

Halk Edebiyatının klâsik tasniflerine göre;

- 2.1. Anonim eserler,
- 2.2. Âşık Edebiyatı
- 2.3. Tekke (Dini-Tasavvufî Türk) Edebiyatı olmak üzere üçe ayrılır.²⁵⁸

Biz bu tasnifte yer alan “Tekke Edebiyatı” kısmını “Tasavvuf Edebiyatı” başlıklı bölümümüzde ele aldık.

Halk Edebiyatında da dünya ve ahiret hayatına dair pek çok ürün bulunmaktadır.

Bunlardan bazılarını örnek teşkil edecek şekilde çalışmamıza aldık.

²⁵⁵ Dr. M. İlhan Başgöz, a.g.e. , s. 44.

²⁵⁶ A.g.e. , s. 46.

²⁵⁷ Prof. Dr. Şükrü Elçin, a.g.e., s. 1.

²⁵⁸ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 146.

Anonim ürünlerimiz olan **ağıtlarda** dünya ve ahirete dair pek çok örnek vardır. Ağıt, bir ölünün ya da acı bir olayın ardından söylenen ezgili şiirlere denir. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

Halil Ağa Ağdı

Bunda yorgan döşek yastık var mıdır
 Bu geniş dünyada yerin dar mıdır
 Dalın tahta duvar önün yar mıdır
 Yeşil başlı sunam göllerin hani²⁵⁹

Buna derler yalan dünya
 Kime kaldı Halil Ağa
 Bu ayrılık ölüm sana
 Hak'tan geldi Halil Ağa²⁶⁰

Nufal'ın Ağdı

(...)
 Evimizin önü bir dönüm arpa
 Durgüzel genç kaldı Döndü'de körpe
 Felek yolumuzu düşürdü sarpa

Nufal'ım Nufal'ım algın Nufal'ım
 Albayrak içinde geldin Nufal'ım²⁶¹

Güley'e Ağıt

Güley derler şu gelinin adına
 Doyamamış dünyasına tadına²⁶²

²⁵⁹ A.g.e. , s. 178.

²⁶⁰ Dr. Doğan Kaya, Anonim Halk Şiiri, Akçağ Yay. , Ankara, 1999, s. 266.

²⁶¹ A.g.e. , s. 269.

²⁶² A.g.e. , s. 285.

Ömer'in Ağdı

Bacısının adı Durdu
 Felek kollarımı kırdı
 Ben kardaşa öldü demem
 Ankara'ya yozu sürdü²⁶³

Kur'a Kâğıtları

Kur'a kâğıdını almış eline
 Pullu çevresini sokmuş beline
 Şimdi düştüm gurbet iller eline
 Aman dostlar ben dünyama doymadım,
 Doydum amma ne olduğun bilmedim²⁶⁴

Hamam Suyu Ağdı

Âşık Halil der ki hayâldir düştür
 Ne kadar yaşasam bu dünyü boştur
 Bugünkünü görmek yarım iştir
 Dünya kime kalmış bilin efendim²⁶⁵

Mani tarzındaki ağıtlarda dünya ve ahiret hayatı;

(Azerbaycan)

Ağlarım ağlar kimi
 Derdim var dağlar kimi
 Felek beni budadı
 Virane bağlar gibi

²⁶³ A.g.e. , s. 296.

²⁶⁴ A.g.e. , s. 301.

²⁶⁵ A.g.e. , s. 305.

Ekini eken felek
 Fidanı tiken felek
 Kem yerde akşam etsin
 Belimi büken felek²⁶⁶

Men öldüm anam galdı
 Oduma yanan galdı
 Ne dünyada gün gördüm
 Ne bir nişanam galdı²⁶⁷

Halkın ortak duygu ve düşüncesini aktarmada seçtiği **türkü** tarzında da dünya ve ahiret hayatı yer almaktadır. Türküler hece vezniyle yazılıp, halk bestesiyle söylenirler. Anonim ürünlerdir.

Hanaylar Yaptırdım

Hanaylar yaptırdım döşedemedim
 Çifte kumruları eş edemedim
 Zalım felek ile baş edemedim
 (...)

Asker Türküsü

Askerliğe kandılar
 İyi bir şey sandılar
 Dünyalarına doymadan
 Ateşlere yandılar
 (...)

²⁶⁶ A.g.e. , s. 314.

²⁶⁷ A.g.e. , s. 325.

Dolama Dolamayı

(...)

İki cihan oyunda
Elma tüter koynunda
Ne güzel oyun oynar
Çingene var soyunda²⁶⁸

Yelekli Hacı'nın Türküsü

Yalan dünya senden bezdim usandım
Yine sen bilirsin halimi felek
Attın beni gurbet ele düşürdün
Düşürdün gurbete yolumu felek²⁶⁹

Dünyada Tükenmez Murat Varmış

(Âşık Veysel)

Dünyada tükenmez murat var imiş
Ne alanı gördüm ne murat gördüm
Meşakkatin adın murat koymuşlar
Dünyada ne lezzet ne bir tat gördüm

Ölüm var dünyada yok imiş murat
Günbegün artıyor türlü meşekkat
Kalmamış dünyada ehl-i kanaat
İnsanlar içinde çok fesat gördüm²⁷⁰

Maniler genel olarak dört dizeden ve yedi heceden oluşan bir nazım şeklidir. Türk halk şiirinin bilinen en küçük nazım şeklidir. Her türlü konuda mani yazılabilir. Manilerde verilmek istenen mesaj üçüncü ya da dördüncü dizelerde söylenir. Maniler yapılarına göre çeşitli gruplara ayrılmaktadırlar. Bunlardan bazıları şunlardır: Düz Mani,

²⁶⁸ A.g.e.

²⁶⁹ A.g.e. , s. 278.

²⁷⁰ www.turkuyurdu.com , 25. 01. 2010, saat: 13.10.

Kesik Mani, Cinaslı Mani, Yedekli (Artık) Manidir. Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinden olan manilerimizde dünya ve ahiret şu şekilde geçmektedir;

Öyle mi hâlim felek
Dil bilmez zalim felek
Kestin can bahçesinden
İki nihâlim felek

Lalanın dünyası ne
Aldanma dünyasına
Dünya benim diyenin
Dün gittik dün yasına

Uyan sabahtır güzel
Zülfün siyahtır güzel
Öperken dişlemişim
Dünya tamahtır güzel

Karanfil eker misin
Bal ile şeker misin
Yar bana ittiğini
Ahrette çeker misin

Bu dar günde
Elim al bu dar günde
Ben feleğe neyledim
Ömrümü budar günde

Güne düştüm
Gölgeden güne düştüm
Felek gözün yıkılsın
Dediğin güne düştüm

Acı nacak
 Felek kökten budadı
 Vurdu bir acı nacak
 Ellere ben acırken
 Ben oldum acınacak

Tası yok
 Yarım hamamdan çıkmış
 Bohçası var tası yok
 Bu nasıl çeşme imiş
 Su içecek tası yok
 Ben bir mani dilerim
 Ortada noktası yok
 Yıkıldı viran gönül
 Yapacak ustası yok
 Bu bir fani dünyadır
 Ucu var ortası yok

Yâ sinden
 Mim Elif'ten Ya Sin'den
 Yakut, Yemen'den gelir
 Dür, Necef deryasından
 Bugün şerbet içtim
 Erenlerin tasından
 Yarım libade giymiş
 Cennetin libasından
 Memeler seyran eder
 Çıkmıştır yakasından
 Dünya benim diyenin
 Şimdi geldim yasından

'Arabamı yektirdim
 Teleke takım
 Bu dünyada kelmesem
 Akratte akım

Arabamı çektiirdim
 Talika takım
 Bu dünyada gelmezsen
 Ahirette hakkım'

Kırım Türkleri'nin Manilerinden

Bak feleğin işine
Neler geldi başına
Gökten bir nida irdi
İbrahim'in guşuna

Bu dünya bâbet bâbet
Kimi Hacc ider kimi garet
Baba bana destur vir
Alam anamdan icazet

Birgün bu meyden içem
Fani dünyadan geçem
Sana devlet değil mi
Ben Hakk'a makbul geçem

Hüseyin Adlı Bir Halk Aşığının Manisi

Bu dünya talandır talan
Birgün gelir can alan
Muhannet bahil anam
Çıkarma babam yalan

ENCÜM dir hemen hemen
Derdim çok tümen tümen
Her kim bir Fatiha okur
Ahrette bulsun iman

Karşılıklı Maniler

Ağa:

Adile'm ne açarsın
İnci mercan saçarsın
Dünya deniz olunca
Gülüm nere kaçarsın

Adile:

Ağam derim naçarım
İnci mercan saçarım
Dünya deniz olunca
Ben kuş olup uçarım

Dağlar başına felek
Ecel aşına felek
Akıbet kuş kondurdun
Mezar taşına felek

Şu dağlar kömürdendir
Geçen gün ömürdendir
Feleğin bir kuşu var
Pençesi demirdendir

Ne zaman estin felek
Ümidim kestin felek
Eller sarmış yatıyor
Bana mı kastın felek

Mendilim benek benek
Ortası çarkıfelek
Yazı bile geçirdik
Güzün ayırdı felek

Bu sular akar gider
Taşları yıkar gider
Dünya bir penceredir
Her gelen bakar gider

XVI. yüzyıl tasavvuf şairlerinden Muhiddin Abdal'ın bir manisi;

Mani-Atasözü

Muhyiddin'im dervişim
 Hak yoluna girmişim
 On sekiz binr âlemi
 Bir zerrede görmüşüm

Yaz ayları tez geçer
 Güz gelinc hız geçer
 Dünya bir geniş tarla
 İnsan ektiğin biçer

Azerbaycan sayaçı sözlerindendir.

Ezizinem gül eller
 Gül barmaglar gül eller
 Dünyaca ağlın olsa
 Yoksul olsan gülleler

Ezizinem güle naz
 Bülbül eyler güle naz
 Dünya bir gamhanedir
 Ağlayan çok gülen az

Batı Trakya Manileri

(Bulgaristan Türkleri Manileri)

Entarinin biçimi
 Yalan dünya geçimi
 Gel yarım konuşalım
 Bir sigara içimi
 Anbarları açarım
 Kara boncuk saçarım
 Alem ne derse desin
 Ben yarime kaçarım²⁷¹

Cennete benzeteme vardır.

²⁷¹ Dr. Doğan Kaya, a.g.e. . (Manilerin hepsi bu kaynaktan alınmıştır.)

Kilis Türkmen ilidir.
 Deli Oğuz dilidir
 Suyu ab-ı hayattır.
 Yeli cennet yelidir²⁷²

Türk folklorunun en eski ürünlerinden birisini de **ninniler** oluşturmaktadır. Annelerin küçük çocuklarını ve bebeklerini uyutmak için söyledikleri ezgilere denir. Divan-ı Lügatit Türk'de ninni kelimesinin karşılığı olarak balu balu tabiri geçmektedir.²⁷³

Anonim ürünlerden olan ninniler de dünya ve ahiret şu şeklide geçmektedir;

(...)
 Dağlar dağladı beni
 Gören ağladı beni
 Ayırdı zalim felek
 Derde bağladı beni
 Ninni yavrum ninni
 (...)
 Armut dalda dal yerde
 Bülbül ötmez her yerde
 Felek beni ayırdı
 Her bir dalım bir yerde
 Ninni yavruma ninni²⁷⁴

²⁷² Turgay Aydın, Türk Kültüründe Manilerin Yeri İl İl Maniler ve Benim Manilerim, Deniz Ofset Ltd. Şti., Aydın 2000, s. 82.

²⁷³ Doç. Dr. Amil Çelebioğlu, Türk Ninniler Hazinesi, Ülker Yayınları, Kardeşler Yay. , İstanbul, 1982, s. 11.

²⁷⁴ Dr. Doğan Kaya, a.g.e. , s. 360.

Dost Nenni Nenni

(...)

Şu dünyaya geldim etmedim seyran
Bir murad alıp da sürmedim devran
Ellere vermişsin hem düğün bayram
Bize görünüyor yas neni neni

Bilmem bu feleğin bize kastı ne
Selâm vermez yaranına dostuna
Toz olayım yollarının üstüne
Her gelip geçtikçe bas neni nenni²⁷⁵

Ahirete iman eden bir annenin ninnisi

Alçacık bağlar duvarı,
İçinde zemzem pınarı,
Senin baban gurbettedir.
İşini Allah onarı!
Ninni yavrum ninni²⁷⁶

Yukarıda belirtilen anonim halk edebiyatı türlerinden başka kaynaklara göre bu gruba dahil edilebilecek olan **düzgüler** de bulunmaktadır.

Muhtelif konularda ve daha ziyade ikilik yahut üçlüklerle söylenen; tecrübe ve görüşleri yansıtan; duygu, inanç, düşünce, davranış için düzülmüş özlü ve ölçülü sözlere düzgü denir.²⁷⁷

Sigara;
Elinde durur elini yakar
Yere düşer halını yakar
Dünyada malını yakar
Ahrette canını yakar²⁷⁸

²⁷⁵ A.g.e. , s.376.

²⁷⁶ Doç. Dr. Amil Çelebioğlu, Türk Ninniler Hazinesi, a.g.e. , s. 321.

²⁷⁷ Dr. Doğan Kaya, a.g.e. , s.403.

²⁷⁸ A.g.e. , s.426.

Atasözü şeklinde düzgü;

Varsa pulun dünya kulun
Yoksa pulun dünya zulüm²⁷⁹

Fotoğraf arkası düzgü;

Bugün dünyada varım
Yarın ahirette mezarım
Beni unutmazsanız
Ne kadar bahtıyarım²⁸⁰

Felsefi düzgü;

Feleğin sillesini yemeyen baş
Elini demir sanır yumruğunu taş

Ebleh odur dünya için gam yiye
Ne bilirsin kim kazana kim yiye

Felek kimine kürk giydirir kimine yelek
Kimine kavun yedirir kimin kelek

Ne umarsın felekten
Kavun yapar kelekten
Ateşe su getirir
Kovası da elekten

Gençliğim geçti kuş gibi
İhtiyarlık geldi kış gibi
Dünyayı geçirdim düş gibi²⁸¹

²⁷⁹ A.g.e. , s.433.

²⁸⁰ A.g.e. , s.438.

²⁸¹ A.g.e. , s.452-453.

Anonim ürünlerimizden **bilmeceler**de dünya ve ahiret;

Kurnasız hamam

Ayaksız imam

Hansız kapı (Dünya)

Keser sapı (Kol)

Vezne kapı (El)

Beş dalı var (Parmaklar)

Beş de gülü (Tırnaklar)

Bir nedir beş nedir (Namaz)

Dolu nedir boş nedir

On beşinde kâmil (Dünya)

Otuzunda genç nedir (Ay)

Tükenmezden yük tuttum (Toprak)

Üremeze yükledim (Katrı)

Sallanmazdan geçirdim (Köprü)

Satılmazda sarfettim (Cami)²⁸²

Bilmece:

Dünkü günün adı ne

Bugünkü günün tadı ne

Yer altında yeşil cami

İmamının adı ne

Cevap:

Dünkü günün adı ne AHİRET

Bugünkü günün tadı ne CENNET

Yer altında yeşil cami

İmamının adı ne MUHAMMET²⁸³

Halk edebiyatı türlerinden **tekerlemeler**in bünyesinde okşamarlar yer alır .

²⁸² A.g.e. , s. 501.

²⁸³ A.g.e. , s. 502.

Cazgır Ömer Çavuş'un pehlivan okşaması;

(...)

Pehlivan...pehlivan

Arabada olur teker

Üstüne binersin öyle gider

Bu pehlivanlık bir gün gelir geçer

İnsanoğlu düşer fırsat elden kaçar

Kaf'tan Kaf'a hükmeden Sultan Süleyman'a

Kalmadı bu dünya (...)²⁸⁴

Karacaoğlan, feleğin aman dinlemediğini şöyle ifade etmiş;

“Buna felek derler felek

Ne aman bilir ne dilek

Âhir ömrümüzü helâk

Etmeden bir dem sürelim”²⁸⁵

Yine Karacaoğlan, feleğin dönecliğini şu dizelerle ifade etmiştir;

“Dost elinden içtim içtim mat oldum.

Kahbe felek güldü ben de şâd oldum.

Emmiden, dayıdan dosttan yad oldum.

Ne yaman uzağa attı yol bizi!”²⁸⁶

Karacaoğlan dünyanın geçici olduğunu ve her canlının ölümü tadacağını ifade eder.

Dünya Karac'oğlan fani

Toprak emer tatlı canı

²⁸⁴ A.g.e. , s. 607.

²⁸⁵ Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 336.

²⁸⁶ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 242.

Hastalandım ilaç hani
Bir acısız ölüm de yok²⁸⁷

Ruhsatî bir taşlamasında dünyanın ıslah olmayacak derecede bozulduğunu söylüyor.

Çark bozulmuş dünyâ ıslah olmuyor
Ehl-i fukarânın yüzü gülmüyor
Âşık Ruhsatî dediğini bilmiyor
Yazı belli değil hat belli değil²⁸⁸

Âşık Ömer de dünyanın insana acı yutturduğunu söylemiştir.

Gam yükleri ile yükümüz tuttuk
Hicran katarının kervanınız biz
Feleğin ağusun aşında bulduk
Mihnet teknesinin mihmanınız biz²⁸⁹

Bayburtlu Zihnî de dünyada sürekli ağladığını şöyle ifade etmiş;

Zihnî dehr elinden her zamân ağlar
Vardım ki bağ ağlar bağbân ağlar
Sümbüller perîşân güller kan ağlar
Şeyda bülbülü terk edeli bu bağı²⁹⁰

Dadaloğlu da dünyanın yalan olduğunu söylemiştir,

Şu yalan dünyaya geldim geleli
Severim kır atı bir de güzeli
Deyip on beşime kendim bileli
Severim kır atı bir de güzeli²⁹¹

²⁸⁷ Dr. M. İlhan Başgöz, a.g.e. , s. 120.

²⁸⁸ Cem Dilçin, a.g.e. , s. 339.

²⁸⁹ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 248.

²⁹⁰ Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Bayburtlu Zihnî, Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri), Ocak-Haziran, 1989, s. 199.

²⁹¹ Türk Dünyası Edebiyatı; Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayın Kurulu, Ankara, 2002, s. 230.

Erzurumlu Emrah dünya ve ahireti şöyle anlatır;

Ne feryat edersin divane bülbül
 Senin bu feryadın gülşene kalsın
 Bu dünyada eremezsin murada
 Huzuru mahşere divana kalsın²⁹²

Çok çekdim feleğin cevri ile kahrın
 Bin kere nuş ettim tas ile zhrin
 Boş olsun şarabı sâkı-i dehrin
 Lebinden emzirmez mestaneleri²⁹³

Anın hürmetine oldu dü âlem
 Baisi âlemdir Hazreti Hatem
 Tamir olunurken vücudu Âdem
 Melâik haylile ben anda idim²⁹⁴

(Emrahi) bu dünya bir hayal-i ham
 Az yaşa, çok yaşa ölümdür encam
 Nüfuz-u ehlullah eskir-i âzam
 Taşı cevher, hâki kimya ederler²⁹⁵

Murat Çobanoğlu dünyanın fani ve geçiciliğini şöyle ifade etmiştir;

Bu fani dünyada çoktur zararım
 Ne bir kazancım var ne de bir kârım
 Ne bir ağacım var ne de yaprağım
 Yazın kışın solmaz gül ister benden
 (...)
 Neyine güvenem yalan dünyanın
 Keremi yandırıp kül etmedi mi

²⁹² Erzurumlu Emrah Hayatı ve Şiirleri, Eflâton Cem Güney- Çetin Eflâton Güney, İstanbul Maarif Kitaphanesi, Ankara Cad. , s. 88.

²⁹³ A.g.e. , s. 60.

²⁹⁴ A.g.e. , s. 67.

²⁹⁵ A.g.e. , s. 100.

On bir ay bülbülü ettirdi feryat
Gül için bülbülü lal etmedi mi²⁹⁶

Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı dünya ve ahirete şu şekilde bakmaktadır;

Aşık Mehmet çek cefayı
Dünyada bulmam vefayı
Ahrette sür sefayı,
Bir gün canın verir misin?²⁹⁷

Âşık Kerem de feleğin elinden yananlardandır.

Aman felek yandım senin elinden
Bu garip gönlüme ah ü zâr gelir
Ah ettikçe karlı dağlar iniler
Haber aldım kervan ile yâr gelir²⁹⁸

Âşık Garip feleğin kemendinden şikayetçidir.

Âşık Garip yalvar kendin
Yiğit olan döğer bendin
Felek boynuma kemendin
Taktı varayım gideyim²⁹⁹

XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen **Dedemoğlu** dünyanın fâni olduğunu şöyle ifade etmiştir;

Bülbülün zârı figânı
Doldurur iki cihânı
Şu dünyanın sonu fâni
Kavli yalana düşüptür³⁰⁰

²⁹⁶ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Torun, a.g.e. , s. 272.

²⁹⁷ A.g.e. , s. 277.

²⁹⁸ Dr. M. İlhan Başgöz, a.g.e. , s. 59.

²⁹⁹ A.g.e. , s. 119.

³⁰⁰ A.g.e. , s. 137.

Hıfzı'ya göre dünya çok geniştir.

Bunda yorgan döşek yastık var mıdır
 Bu geniş dünyada yerin dar mıdır
 Dalın tahta duvar önün yar mıdır
 Yeşil başlı sunam göllerin hani³⁰¹

Hıfzı da feleğin herkesi esir aldığını; ona karşı konulamadığını ve feleğin kahpeliğini söyler.

Körpe maral idin dağlarımızda
 Dolanırdın sol u sağlarımızda
 Taze fida idin bağlarımızda
 Felek mi budadı dalların hani³⁰²

Anam beni bir kuş etti uçurdu
 Durma dedi bağlarından göçürdü
 Kahpe felek beni çarhtan geçirdi
 Yashım yeşilim allarım yoktur³⁰³

Âşık Hüseyin dünyada çekilen sıkıntının cennete ulaştıracak yol olduğunu söyler.

Âşık Hüseyin der de fazla birazı
 Mahşer günü kurulacak terazi
 Yeter kalan şu dünyanın marazı
 Cennete gitmeğe yol da isterim³⁰⁴

³⁰¹ A.g.e. , s. 156.

³⁰² A.g.e. , s. 156.

³⁰³ A.g.e. , s. 158.

³⁰⁴ A.g.e. , s. 167.

Talibî de dünyayı yalancı olarak nitelendirir.

Hazne dolu akçam olsa
 Türlü kumaş bohçam olsa
 Yalan dünya baçem olsa
 Benden bir gül alan olmaz³⁰⁵

Meslekî, Ruhsatî'nin çırağıdır. O da dünyanın güvenilmez olduğunu ve ölmeyince sıkıntıdan kurtulunmayacağını söyler.

Şu dünyaya güvenilmez
 Ölmeyince kan kesilmez
 Meslek'im artar eksilmez
 Zulüm yavaşça yavaşça³⁰⁶

Huzurî, Para Destanı'nda dünyanın vefasız olduğunu, herkesin sonunun ölüm olduğunu dünyaya aldanmamak gerektiğini son bentte şöyle ifade etmiştir;

Zamana uygundur bu sözüm naçar
 Alan veren ancak ol Perverdigâr
 Vefasız dünyaya aldanma zinhar
 Padişah ta olsan ahir ölüm var
 Huzurî yok yere olma günahkâr
 Sana elden evvel düşman paradır³⁰⁷

Gedayî, Nasihat Destanı'nın ilk kıtasında dünyanın yalan olduğuna dair şöyle seslenir:

³⁰⁵ A.g.e. , s. 173.

³⁰⁶ A.g.e. , s. 175.

³⁰⁷ A.g.e. , s. 209.

Gafil olma seni aldatır mutlak
Meyledersen zevk ü şevk-i dünyaya
Akil isen can gözünü aç da bak
Hikmet ü kudret ü sun'-ı Mevlâ'ya³⁰⁸

³⁰⁸ Dehri Dilçin, Edebiyatımızda Atasözleri, TDK Yay., Ankara 2000, s. 41.

SONUÇ

Şairler içinde yaşadıkları âlemi ve bu âlemin ötesine dair hissiyat ve düşüncelerini şiirleri aracılığıyla nakletmişlerdir.

Şairlerin dünya ve ahirete dair tespitleri genel olarak ayet ve hadis temeline dayanmaktadır. Bu tespitler bizim dünya ve ahireti algılayışımıza asırlar boyunca yön vermiş ve bizi yansıtmıştır.

Şairlerin bu konuda pek çok şiirleri vardır. Bu şiirlerden tespit edilen genel yargı ise şu şekilde söylenebilir;

Dünya, insanın ölümünden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki kurduğu varlıklar, bunlarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışlarıdır.

Dünya hayatı sıkıntı, ızdırap; mücadele ve ihtirasla doludur. Dünyada rahat yoktur. Dünya vefasız bir kadındır, ona aldanmamak lazımdır. Ahirete nispetle dünya tamamen değersiz değil, sadece daha az değerlidir. Çünkü, dünya hayatı kısa, gelip-geçici, ahiret hayatı ise, uzun ve devamlıdır.

Dünya yılan, zehire, cadıya, fahişeye benzer. Dünya çirkinliği ve yaşlılığını süsüyle kapatmaya çalışan bir kadındır. Dünya bir oyun ve oyalanma yeridir. Dünya dert ve sıkıntı yurdudur. Yaratılışında bir alçaklık, bir kararsızlık vardır. Dünya yerine göre bir cennet veya cehennemdir.

Dünya bir gezinti yeri, bir misafirhânedir. İnsan bu dünyada gurbette gibidir. Asıl vatan ise ahirettir. Onun için insan bu dünyada, misafir olduğu evdeki kadar titiz davranmalıdır. Bu âlemde kimsenin gönlünü yılmaya, kimseye kötülük yapmaya değmez. Zaten dünya da geçicidir. Ebedî olmayan bir zevk için insanın çaba harcaması beyhüdedir.

Dünya ve ahiret; siyah ve beyaz gibi birbirinin karşıtı değil, biri diğerinin karşılığıdır. Dünyada iyi olan ahirette de iyi, dünyada kötü olan ahirette de kötüdür. Yoksa dünyada iyi

olan ahirette kötü değildir. Ahiretin mukabili ve yeryüzü anlamına gelen dünya, hem güzelliklerin ve hem de çirkinliklerin insanlar eliyle var edildiği bir mekandır.

Şiirlerde dünyayı algılayış İslamî ekselidir. İki ayrı hayat gibi görülen dünya ve ahiretin bir bütün olduğu vurgulanmıştır. Dünyanın geçici, ahiretin ise kalıcı mekan olduğu; bu kalıcı mekandaki konumumuzu da geçici mekandaki duruş şeklimizin belirleyeceği tespiti yapılmıştır.

İnsanoğlunun varoluş sırrının iyi bir kulluktan geçtiği bunun da dünya ve ahiret hayatını idrak etmede önemli bir etken olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Kur'an-ı Kerim
- AKKUŞ, Metin; Nefî Divanı, Ankara 1993.
- AKSOY, Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-1-2, T.D.K., Devlet Basımevi, İstanbul 1936.
- AKYÜZ, Kenan - BEKEN, S. - CUNBUR, M., Fuzulî Divanı, Ankara 1990.
- ALTINTAŞ, Doç. Dr. Ramazan ; İslamî Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Yorumlama Biçimleri, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VII / 1, s. 129-159, Haziran-2003, Sivas.
- ARAT, Reşit Rahmeti ; Kutadgu Bilig, Tercüme, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay. , Ankara, 1959.
- ARAT, Reşit Rahmeti; Edib Ahmed Bin Mahmud Yüknekî, Atabetü'l-Hakâyık, TDK Yay., Ankara 1992.
- ARAZ, Dr. Rıfat; Dinî -Tasavvufî Türk Şiirinde Ölüm Terennümleri... , Bizim Külliye Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi, Mart-Nisan-Mayıs - 2009, Sayı 39.
- AYDIN, Turgay; Türk Kültüründe Manilerin Yeri İl İl Maniler ve Benim Manilerim, Deniz Ofset Ltd. Şti., Aydın 2000.
- BALTACI, Dr. Cahid; TASAVVUF LÜGATI, Elif Neşriyat, İstanbul 1981.
- BANARLI, Nihad Sami; Resimli Türk Edebiyatı Târihi, MEB Yay. , C.1. , İstanbul, 1997.
- BAŞGÖZ, Dr. M. İlhan; İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1956.
- BİLKAN, Ali Fuat ; Nâbî Divanı, MEB. Yay. , İstanbul 1997.
- CANAN, İbrahim; Kütüb-i Sitte, Akçağ Yay., Ankara 1990, C 1-10.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; Hayretî Divanı, İstanbul, 1981.

ÇAVUŞOĞLU, Dr. Mehmed - TANYERİ, M. Ali; Hayretî Dîvanı, Tenkildi Basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2868, İstanbul, 1981.

ÇELEBİOĞLU, Âmil; Mesnevî-i Şerîf (Nahîfî Tercümesi), Timaş Yay. ,C. VI. , 2. Baskı, İstanbul, 2007.

ÇELEBİOĞLU, Doç. Dr. Amil; Türk Ninniler Hazinesi, Ülker Yayınları, Kardeşler Yay. , İstanbul, 1982.

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2004.

DİNÎ TERİMLER SÖZLÜĞÜ, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., C. 1, İstanbul,
DİLÇİN, Cem; Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

DİLÇİN, Dehri; Edebiyatımızda Atasözleri, TDK Yay., Ankara 2000.

DOĞAN, D. Mehmet; Büyük Türkçe Sözlük, Vadi Yay., Ankara 2001.

ECE, Hüseyin K. ; İslâm'ın Temel Kavramları, Beyan Yay. , 2. Baskı, İstanbul, 2006.

ELÇİN, Prof. Dr. Şükrü; Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay. , Ankara, 1993.

EREN, Bilâl ; Atasözlerimiz, Cihan Yay. , Ankara, 1983.

ERENOĞLU, Dr. Dilek; Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler, (Bu makale Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezinden alınmıştır.)

ERDOĞAN, Kenan; Niyazi-i Mısri : hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanı (tenkitli metin) , Mehmed Niyazi Misri, Ankara , Akçağ Yay. , 1998.

EŞREF-İ RÛMÎ; Eşrefoğlu Divanı, Tercüman 1001 Temel Eser Heyetince Hazırlanmıştır.

GÖLPINARLI, Abdülbaki; Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi, Milliyet Yay. , İstanbul, 1972.

GÜNEY, Eflâtun Cem- GÜNEY, Çetin Eflâtun; Erzurumlu Emrah Hayatı ve Şiirleri; İstanbul Maarif Kitaphanesi.

GÜZEL, Prof. Dr. Abdurrahman, TORUN, Prof. Dr. Ali; Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yay. , Ankara, 2003.

KARA, Mehmet ; Bir Başka Açıdan Kutadgu Biliğ, Birleşik Kitabevi, Haziran-1990, Ankara.

KURNAZ, Cemal -TATÇI, Mustafa , Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı, Ankara 2001.

KOCATÜRK, V.Mahir, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964.

İPEKTEN, Haluk; Nâilî Divanı, Akçağ Yay. , Ankara 1990.

İSEN, Mustafa – KURNAZ, Cemal; Şeyhî Divanı, Akçağ Yay. , Ankara 1990.

İSEN, Mustafa; Acıyı Bal Eylemek, Ankara 1993.

İSEN, Mustafa ; Usulî Divanı, Ankara 1990.

KAPLAN, Doç. Dr. Mahmut ; Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Güz 2001, 76. Sayı.

KAYA, Dr. Doğan; Anonim Halk şiiri, Akçağ Yay. , Ankara, 1999.

KAYA, Dr. Muharrem; Fol klor/Edebiyat Halkbilim- Etnoloji -Antropoloji - Müzikoloji - Tarih. Edebiyat Üç Aylık Kütür Dergisi, C. VIII, Sayı: XXXI, 2002/3.

KÜÇÜK, Sabahattin; Bâkî Divanı, Ankara 1994.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir; Tekke Şiiri Antolojisi, Buluş Kitabevi, Ankara, 1955.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad; Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay., İstanbul 1980.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Akçağ Yay., Ankara 2007.

LEVEND, Agâh Sırrı; Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi , İstanbul 1984.

MENGİ, Prof.Dr. Mine; Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay. , 3. Baskı, Ankara, 1997.

- Muallim Naci, Lügat-i Naci, Çağrı Yay., İstanbul, 1995.
- NECDET, Ahmet; Tekke Şiiri (Dini-Tasavvufî Şiirler Antolojisi), İstanbul, 1997.
- OKUYUCU, Cihan; Divan Edebiyatı Estetiği, L&M Yay. , 1. Baskı, İstanbul, 2004,
- ÖZDEMİR, Hikmet; Adile Sultan Divanı, Ankara 1996, s. 338-349.
- ÖZTÜRK, Doç. Dr. Mustafa; Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 [2006], sayı: 16.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre; Hamdullah Hamdî ve Divanı, Ankara, 1999.
- PALA, Doç. Dr. İskender; Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- PALA, İskender; Divan Edebiyatı, Ötüken Yay. , 2. Baskı, İstanbul, 1996.
- PAR, Arif Hikmet ; Türkçe Deyimler Sözlüğü, Serhat Yay. , İstanbul.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali Türkçe Sözlük, Doğan Kitapçılık, 2. Baskı, Ekim 1999.
- REMZİ, Dr. Hüseyin; Lugat-ı Remzî, C. I, Matbaa-yı Hüseyin Remzi, İstanbul-Bayazıt, 1305.
- RUDÂNİ, İmam Muhammed b. Muhammed b. Süleyman, Büyük Hadis Külliyyatı, İz Yay., İstanbul, 2003.
- SAKAOĞLU, Prof. Dr. Saim; Bayburtlu Zihnî, Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri), Ocak-Haziran, 1989.
- SARAÇBAŞI, M. Ertuğrul - MİNNETOĞLU, İbrahim; Örnekli ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü, Minnetoğlu Yay.
- SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH, (çev.: Abdullah Feyzi Kocaer), Hüner Yay., Konya 2003.
- SEYDÎ, Ali; Resimli Yeni Türkçe Lûgat, Cihan Matbaası, İstanbul, 1929.
- SITKI, Saffet; Fatih Divanı, İstanbul Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1944.
- ŞEMSETTİN, Sami; Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yay., 7. Baskı, İstanbul, 1996.

ŞENER, Prof. Dr. H. İbrahim –YILDIZ, Dr. Alim; Türk İslâm Edebiyatı, Rağbet Yay. , İstanbul, 2003.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ –KARTAL Ahmet ; Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yay. , İstanbul, 2004.

TARLAN, Prof. Dr. A. Nihad; Fuzûlî Divanı Şerhi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. -640, Aralık, 1985, Ankara.

TARLAN, Ali Nihat; Hayâlî Bey Divanı, Ankara 1992.

TARLAN, Ali Nihat; Ahmed Paşa Divanı, Akçağ Yay. , Ankara 1992.

TARLAN, Ali Nihat; Necâtî Beg Divanı, İstanbul, 1997.

TATÇI, Mustafa; Yunus Emre Divanı, Ankara 1991.

TEKİN, Prof. Dr. Talât; XI. Yüzyıl Türk Şiiri Dîvânü Lugâti't-Türk'teki Manzum Parçalar, TDK. Yay. , Ankara, 1989.

TULUM, Mertol - TANYERİ, M. Ali; Nev'î Divanı, İstanbul 1977.

TÜRK ATASÖZLERİ ve DEYİMLERİ- I. , Millî Kütüphane Genel Müdürlüğünce Hazırlanmıştır, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, C. 10, İstanbul, 1994.

TÜRK DÜNYASI EDEBİYATI; Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayın Kurulu, Ankara, 2002.

Türkçe Sözlük, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1969.

ULUDAĞ, Prof. Dr. Süleyman; Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. , 2. Baskı, İstanbul, 1996.

YAVUZ, Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk; Kur'an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI (2006)

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi; Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, C. II, İstanbul, s. 1246.

YAZIM KILAVUZU, TDK Yay., Ankara 2009.

YENİTERZİ, Yrd. Doç. Dr. Emine; Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. , I. Baskı, Ankara, 1995.

YILMAZ, Ahmet; “XVIII. Yüzyılda Yapılmış Bir Atasözü Derlemesi”, Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, Sayı-34, İstanbul, 2000.